

Bécsről Brassóig

A II. KoraújkorÁSZ konferencia tanulmányai

Szerkesztette:

Barta M. János, Szekér Barnabás, Ugry Bálint, Virovecz Nándor

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola

Budapest

2016

KoraújkorÁSZ tanulmánykötetek 2.

Sorozatszerkesztő
Vajnági Márta

Lektorálta
Vajnági Márta

A kötet megjelenését az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzat támogatta.

A kiadásért felel Dr. Borhy László, az ELTE BTK dékánja.

Tördelte, nyomtatta és kötötte a Komáromi Nyomda Kiadó és Kft.
Felelős vezető: Kovács János ügyvezető igazgató

A tanulmányok szerzői © Juhász Krisztina, Kádár Zsófia, Kovács-Veres Tamás
Gergely, Kökényesi Zsolt, Mitropulos Anna Diána, Nagy Andor, Nagy Dóra,
Szabó-Turákné Póka Ágnes

A kötet szerkesztői © Barta M. János, Szekér Barnabás, Ugry Bálint, Virovecz Nándor

ISBN 978-963-8288-30-1
KoraújkorÁSZ Tanulmánykötetek [ISSN 2064-6763]

A borítón szereplő kép: Kismarton ábrázolásának részlete, Joris Hoefnagel után
Jacob Hoefnagel. In: Georg Braun – Franz Hogenberg: Civitates Orbis Terrarum. 6.
Köln, 1617.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Művelődéstörténet7

KÁDÁR ZSÓFIA

A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának első évszázada (1637–1745)9

MITROPULOS ANNA DIÁNA

Esterházy Pál nádor udvari személyzete – A fraknói és a kismartoni apparátus összehasonlítása 43

II. A Magyar Királyság társadalomtörténete 65

SZABÓ-TURÁKNÉ PÓKA ÁGNES

Batthyány I. Ádám jogszolgáltató tevékenysége birtokain..... 69

KÖKÉNYESI ZSOLT

A bécsi udvartartás magyar alkalmazottai 1711 és 1765 között 83

KOVÁCS-VERES TAMÁS GERGELY

Az 1754–1755-ös nemességvizsgálat végrehajtása Borsod vármegyében..... 115

III. Erdély társadalomtörténete 133

JUHÁSZ KRISZTINA

Petki János szerepe Bocskai István politikájában..... 135

NAGY DÓRA

Bornemissza Anna bojárságra emelő oklevelei 155

NAGY ANDOR

Brassó városának tisztségviselői 1680 és 1690 között 175

I.
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

KÁDÁR ZSÓFIA

A POZSONYI JEZSUITA KOLLÉGIUM MÁRIA-
TÁRSULATÁNAK ELSŐ ÉVSZÁZADA
(1637–1745)

A magyarországi koraújkor-történeti kutatások speciális területét alkotják a barokk kori vallásossággal, ezen belül a társulati élettel foglalkozó vizsgálatok. Az utóbbi évtizedekben számos új eredmény született elsősorban irodalomtörténészeknek köszönhetően. Közöttük a Szelestei N. László által vezetett lelkiégtörténeti kutatócsoport külön említést érdemel.¹ A kongregációk, ezen belül a jezsuita társulatok kutatása azonban még rengeteg vizsgálható kérdést, ismeretlen forrást tartogat; a témában az általam érvényesíteni kívánt társadalomtörténeti megközelítés is kevésbé jelent meg az eddigi kutatásokban. Ezért és a kurrens szakirodalomban is felbukkanó (tárgyi) tévedések, félreértések miatt is a jezsuita társulatok általános és hazai intézményesülésének rövid áttekintésével kezdem a tanulmányt. Ezután a konferencián elhangzott előadásom témaválasztásától kissé eltérően e helyütt csupán egyetlen jezsuita társulat, a pozsonyi kollégium Gyümölcsoltó Boldogasszony-kongregációjának működését és tevékenységét mutatom be.²

Rendi szabályozások, társulattípusok és a társulatok elterjedése Magyarországon

A Jézus Társasága 1540. évi alapítása után rövidesen a katolikus egyház megújulásának első számú képviselője lett. A társadalom széles rétegeire hatott lelkipásztori, oktatói és missziós tevékenysége, intézményei néhány évtized alatt egész Európát behálózták és a tengerentúlra is eljutottak. A rend saját diákjai és a felnőtt hívek számára hozta létre társulatait, amelyeknek intézményesülése a trienti zsinat (1545–1564) befejezésével esett egybe. Ugyanis 1564-ben helyezkedett a Gyümölcsoltó Boldogasszony patronátusa alá és kapta első szabályzatát a római Collegium Romanumban a Jean Leunis

¹ A kutatócsoport weboldala: <https://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/mta-ppke-barokk-irodalom-es-lelkiseg-kutatocsoport> (letöltés ideje: 2014. okt. 7).

² A témaszűkítést részben az indokolja, hogy az előadásommal egyidejűleg megjelent a következő tanulmány: SZELESTEI 2013.

páter által szervezett kongregáció.³ Az időbeli párhuzamosság azt sugallja, hogy a katolikus konfesszionalizációban kulcsszerepet játszó zsinat és a jezsuita társulatok hasonló társadalmi kihívásokra adtak hasonló válaszokat.

Az első társulatok tehát a jezsuita iskolák diákjainak lelki életben és tanulmányokban való előmenetelét szolgálták. A diáktársulatok a Német-római Birodalom és az osztrák tartományok területén is elterjedtek a 16. század végére. A kongregációk felállítását Everard Mercurian rendfőnök (1573–1580) is pártolta. Az ő támogatásával az új társulatok a Collegium Romanumbeli anyatársulat fíliáiként alakultak meg, amely minden más kongregáció mintája lett.⁴ A fejlődést látva Claudio Aquaviva rendfőnök (1581–1615) a filializációt a legfelsőbb szinten szabályoztatta; a kongregációk számára pápai privilégiumokat kért. A XIII. Gergely pápa által kiadott *Omnipotentis Dei* kezdetű bulla (1584) a római kollégium társulatának a *Prima Primaria* nevet adta, és biztosította, hogy kiváltságai és búcsúi az általa bekebelezett kongregációkat is megillessék. Aquaviva a bullákkal egyidejűleg adta ki a Mária-kongregációk első általános szabályzatát.⁵

Mire a rendfőnöki és pápai szabályozás megtörtént, a diáktársulatok mellett már külön kongregációk szerveződtek a felnőttek számára, elsőként a nagyobb városokban. Kezdetben a társulatokon belül a különböző társadalmi rétegek együtt voltak jelen. Az 1590-es évektől egy rétegződés figyelhető meg, így egyre inkább leképezték az életkori, társadalmi, foglalkozási és nyelvi csoportokat.⁶ A diáktársulatok mellett ezt a második típust városi/polgári kongregációknak nevezhetjük.

A magyarországi társulatok szerveződéséhez a közvetlen mintát az 1563-ban önállóult osztrák provincia rendházaiban kereshetjük. A bécsi mintának Nagyszombat esetében kiemelt szerepe volt, mert a bécsi Nagyboldogasszony-társulat „testvéri” (szövetségi) kapcsolatot ápolt prágai, grazi, augsburgi és olmtüzi kongregációk mellett a nagyszombati Gyümölcsoltó Boldogasszony-társulattal is.⁷ Az osztrák tartományon belül a jezsuita rendházak alapításához hasonlóan persze időbeli csúszás volt a nyugatabbi és a magyarországi kongregációalapítások között.⁸

A diák- és a városi társulatok mellett a harmadik típust az *Agonia Christi*- vagy „Jó halál”-társulatok alkotják. Alapvető céljuk az volt, hogy tagjaik a halált a kegyelem állapotában várják.⁹ Hosszú előzmények után 1648-ra intézményesült ez a társulattípus, amikor Vincenzo Carafa rendfőnök (1645–1649) a római Il Gesù-templomban felállította az első *Buona Morte*-társulatot. A társulatokat a Mária-kongregációkéhoz hasonló búcsúkkal látták el VII. Sándor pápa és utódai, majd XIII. Benedek *Redemptoris nostri*

³ Vö. *Congregationes Marianas, Prima Primaria*.

⁴ *Congregationes*, 915.

⁵ CHATELLIER 1991, 9., *Congregationes*, 915–916., MULLAN 1913, 11–13., 26–29., 31–33. A bullák teljes szövegét l. uo. 231–253.

⁶ CHATELLIER 1991, 14–19.

⁷ Vö. *Saeculum Marianum* 11–12.

⁸ A német nyelvterület és azon belül az osztrák rendtartomány társulatairól a vizsgált időszakra jó áttekintés a társulattípusok részletes bemutatásával: DUHR I. 357–371., 478–481., 502–503., II/2. 81–122., III. 642–659.

⁹ A társulattípusról l. *Buena Muerte*.

kezdetű bullájával (1729) lehetővé tette – szintén a Mária-kongregációk mintájára –, hogy a jezsuita rendfőnök a római *domus professa* Jó halál-társulatába inkorporáljon más társulatokat. Ez a harmadik társulattípus a társadalom sokkal szélesebb rétegeire hatott, és az előzőektől eltérően nők is tagjai lehettek. Magyarországon az Agonia Christi-társulat az osztrák rendtartomány más területeivel egyidőben terjedt el, és sajátos módon a vegyes katolikus-protestáns lakosságú területeken a Mária-társulatoknak bizonyos szempontból alternatívája lett.

A jezsuita rend tevékenysége a Magyar Királyságban a 16. századi kezdetek után a 17. század elejétől volt folyamatos. A Bocskai-mozgalmat lezáró bécsi béke (1606), majd az 1608. évi országgyűlés kimondta,¹⁰ hogy a jezsuita rend nem birtokolhat javakat Magyarországon. Mégis éppen Bocskai István és Bethlen Gábor fejedelmek hadjáratai után öltött nagyobb mértéket a protestáns (fő)nemesség katolizációja, a rendek és az uralkodó közötti új kompromisszum alapján.¹¹ Mindez a törvényi korlátozás ellenére előrevetítette a jezsuita kollégiumhálózat viszonylag gyors kiépülését, ami a kongregációk elterjedését is jelentette.

A társulatok elterjedésének 17. századi folyamata Magyarországon négy szakaszra tagolható.¹² A kezdeti korszak az 1582–1588 közötti kolozsvári és gyulafehérvári jezsuita rendházakhoz, illetve a vágsellyei kollégiumhoz (1602–1605) kötődött; a második a két nagy regionális-országos jezsuita központ, Zágráb, majd Nagyszombat kiépüléséhez. A kettő közül időben a zágrábi volt az első, de az egyetemalapítás (1635) után nagyságrendjében Nagyszombat megelőzte. A harmadik hullám a nyugat-magyarországi kollégiumokat, Pozsonyt, Gyórt és Sopront fedte le az 1630–1640 közötti évtizedben. A negyedik szakaszban, az 1640–1650-es években az újabb alapítású, a rendtartomány bécsi központjától távolabb eső rendházak kapcsolódtak be a társulati tevékenységbe: Gyöngyös, Besztercebánya, Varasd, Kassa, Szepes, Trencsén.

Jezsuita társulatok Pozsonyban

Pozsonyban, a Magyar Királyság fővárosában 1627-től kezdődött meg a jezsuita kollégiumban a tanítás.¹³ Itt először egy városi kongregáció szerveződött Nagyboldogasszony titulussal. Az alapító Pázmány Péter érsek mellett több főnemes és püspök, városi polgárok, a kollégium diákjai, sőt maga II. és III. Ferdinánd és feleségeik is tagjai lettek. A társulat 1629-től működött, 1630-ban a rendfőnöki megerősítést is megkapta.¹⁴ Valószínűleg e társulat három későbbi kongregáció magját alkotta. Ezek egyike a csak

¹⁰ 1608. k. e. 8. tc., CJH 1608–1675, 15.

¹¹ Erről l. PÉTER 1995, 181.

¹² Ezeket l. részletesen: KÁDÁR 2014, a társulattípusok elterjedéséről készült térképpel.

¹³ Az alapítástörténetről l. DÉNESI 1998. A jezsuiták szempontjából is meghatározó volt Pozsony új „főváros” szerepe, ennek 16. századi kialakulásáról l. pl. PÁLFFY 2013.

¹⁴ LAR (1630), Austr. 135. 680., SCHÖNVITZKY 1896, 90–91. (Kutatástechnikai okokból az éves jelentéseknek részben a Rómában, részben a Bécsben őrzött példányait használtam, a Campus Hungary és a Magyar Ösztöndíj Bizottság Collegium Hungaricum (CH/2) ösztöndíjak segítségével.)

szórványosan adatolható magyar vagy úri kongregáció, amely a városban székelő központi hivatalok tisztségviselőit tömörítette.¹⁵ Ez nem vált teljesen külön a városi polgárok német társulatától, annak egy tagozata lehetett.¹⁶ Elkülönült működésére utal, hogy az 1637. és az 1643–1645. években önálló jezsuita előjárók vezették.¹⁷ Ezzel szemben Nagyboldogasszony titulussal, 1631-től kivétel nélkül a német hitszónokok vezetésével működött a városi (német) társulat.¹⁸ Az 1645–1646. évi háború és járvány után, ami a jezsuita kollégium életében is komoly törést okozott,¹⁹ a Nagyboldogasszony-társulatot leginkább a városi német polgárság és a magyar „urak” közös kongregációjaként említik.²⁰ A városi társulat után 1632–1637 között önállósult a diákok kongregációja.

A harmadik társulattípus Pozsonyban nagyon korán, 1647-ben jelent meg. Ezt az *Agonia Christi*-kongregációt Lippay György esztergomi érsek állította fel. Az alapítás figyelemre méltó, mert megelőzte a jezsuita rendfőnököknek a társulati forma „intézményesülését” jelentő, említett 1648. évi római alapítását és az osztrák rendtartományban (mindaddig) legkorábbiként ismert grazi (1650) alapítást is.²¹ Lippay kérésére X. Ince pápa 1647. április 13-i bullájával kapta meg a kongregáció a megerősítést és a pápai búcsút. A társulat felállításáról a jezsuita rendfőnököt az érsek május 4-én informálta, egyúttal kérte, hogy a lelkivezetést a jezsuiták annak ellenére vállalják el, hogy a társulatnak nők is tagjai lehettek. Vincenzo Carafa válaszában megengedte a jezsuita vezetést azzal a feltétellel, hogy a nők csak a templomi igehirdetéseken lehettek jelen, a társulat vezetését kezdetben a városi Mária-társulat előjárójára bízták. A kongregáció rövidesen saját oltárt is állított a templomban, amelyet Lippay 1647-ben Nagyboldogasszony ünnepén szentelt fel.²² A társulat a magyar, német és szláv (szlovák) nyelvű felnőtt lakosok számára egyaránt nyitott volt, bár jezsuita vezetői eleinte jellemzően a szlovák és magyar hitszónokok és gyóntatók közül kerültek ki.²³ Gyakorlati okokból a társulaton belül először 1651-ben, majd 1663-tól folyamatosan adatolható a szlovákok elkülönülése önálló szlovák hitszónok vezetésével.²⁴ Emellett 1666-tól fordul elő a németek

¹⁵ „[congregatio] nobilium Ungarorum ad Curiae Regiae negotia assidentium”, LAW (1642), Cod. 12219. 135v.

¹⁶ A magyar tagozat önálló titulására korai adat: „*Congregatio divae Virginis, Sancti Stephani regis patriae Patroni*” – LAR (1631), Austr. 136., 42.

¹⁷ LUKÁCS II. 469. (1637, Hölgy György *conversator ungaricus*), III. 71. (1643, Paczoth Ferenc *concionator et confessarius hungaricus*), 111. (1644, Eustachius Stannperger, *concionator dominicalis*), 136. (1644, Eustachius Stannperger, *concionator dominicalis*); legutóbbi évben azonban a német társulat önálló előjáróját nem említi a rendi katalógus. – Az éves jelentés is ingadozik a társulatok számát illetően. 1637-ben három (magyar úri, német városi, latin diák) társulatot, 1639-ben azonban már csak kettőt (a városiak és a nemesek társulata, illetve a diákkongregáció) említ, de 1640-ben ismét három kongregációról ír, vö. LAW (1637, 1639, 1640), Cod. 12218. 244r., 355v., 448r.

¹⁸ Vö. LUKÁCS II–IV. adataival.

¹⁹ Vö. LAW (1645, 1647), Cod. 12219. 361r–v., Cod. 12220. 50v.

²⁰ Pl. LAW (1648), Cod. 12220. 128v.

²¹ Vö. DUHR III. 655.

²² A társulatalapításról l. MNL OL E 152, Coll. Pos., Registrata, fasc. 13. nr. 4. fol. 86. és SCHÖNVITZKY 1896, 92.

²³ Vö. LUKÁCS II–IV. adatai.

²⁴ Vö. LUKÁCS III. 297. (1651), 740. (1663) és a következő évek adatai.

és a magyarok fokozatos elkülönülése is,²⁵ először 1671-ben áll külön jezsuita vezető a két tagozat élén.²⁶

A diáktársulat működése és tevékenysége

1. Az *Album* és a társulatra vonatkozó további források

A diáktársulat önállóvá válása 1632 novemberében, a tanév elején kezdődött.²⁷ A Gyümölcsoltó Boldogasszony-kongregáció első jezsuita elöljáróját a következő tanévből ismerjük Martinus Kraft, a *poetica magistere* személyében.²⁸ A társulat római anyakongregációba való inkorporálásáról Vitelleschi rendfőnök 1637. április 2-án adott ki oklevelet.²⁹ Ebben az évben kezdték el vezetni az *Albumot* is, amely a társulat működésének elsőrendű, a szakirodalomban mindeddig ismeretlen forrása.

Az *Album Sodalium Marianorum Congregationis Annunciatae Beatae Virginis Mariae in Collegio Societatis Iesu Posoniensi A. 1637–1745* című kéziratos kötet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, Budapesten található (Fol. Lat. 3392).³⁰ A folió méretű, bordó bársonnyal borított könyv utolsó bejegyzése 1782-ből való, ami a társulat működésének végét is jelzi.³¹ Tematikusan négy nagyobb egységre oszlik. Az első (1r–3r) az *Ordo recipiendi ad Sodalitatem*, a kongregációba való tagfelvétel szertartása. A második rész (6r–68v) a kongregáció első harminc évére (1637–1667) vonatkozó névsorokat tartalmaz. Ebben évente a tagfelvételek és tisztújítások rendjében rögzítették az újonnan megválasztott tisztségviselőket, illetve az újonnan felvetteket vagy más társulatokból átvettek neveit. A harmadik egységet (157v–165r) a kongregáció második korszakából (1668–1745) fennmaradt szöveges bejegyzések alkotják.³² A kötetnek ez a legváltozatosabb, a kongregáció történetére nézve leggazdagabb része, de az 1637–1667 közötti időszakokkal ellentétben a tagság teljes rekonstruálását nem teszi lehetővé. A kötet tematikailag elkülönülő negyedik egysége (161r–165r) az *Album* 1745-ig tartó folyamatos használatához képest jóval később, 1782-ben keletkezett. A *Bona operát* (azaz a tagok

²⁵ LUKÁCS IV. 20. (1666), 209. (1670).

²⁶ LUKÁCS IV. 259.

²⁷ LAR (1633), Austr. 136. 170.

²⁸ LUKÁCS II. 409. (1634).

²⁹ Másolata: Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Coll. Batthyány, Cat. IV. Tit. a. nr. 7.; SCHÖNVITZKY 1896 89. szerint 1636-tól működött a társulat.

³⁰ A hivatkozásokban a továbbiakban: *Album*.

³¹ A kongregáció feloszlása után az *Album* „útja” a kézirattárba kerüléséig ismeretlen, de 1815 után kerülhetett be, mert Miller Jakab Ferdinánd katalógusában még nem szerepel, vö. MILLER 1814–1815.

³² A néhány év kihagyásától eltekintve évente vezetett feljegyzések között eleinte még az újonnan felvett tagok névsorait is megtaláljuk. Később azonban már csak kivételes esetben jegyezték fel a tagok neveit, és csak a tisztújítások eredményeit vezették.

kegyes önmegtagadásait) Bárvér Ferenc pozsonyi származású exjezsuita³³ *praesesi* ideje alatt a kongregáció akkori titkára, Privitzer Alajos írta össze felsőbb utasításra.³⁴

A társulat későbbi történetének fontos forrásai a fennmaradt diáriumok is.³⁵ Ezeknek és az album korai bejegyzéseinek jegyzékszerű felsorolásait főként a jezsuita rendtartomány éves jelentéseinek, a *litterae annuae*-nak a narratív beszámolóival egészíthetjük ki.³⁶ További iratokat őriz a társulat történetéről a pozsonyi kollégiumnak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött egykori archívuma is.³⁷

2. Tisztújítások és vezetők

A társulat működésének éves rendjét – főünnepük mellett – a tisztújítási és tagfelvételi alkalmak határozták meg. Az 1650-es évek közepéig jellemzően évi egy tisztújítás volt, amely két kivételtől (1638, 1647) eltekintve Gyertyaszentelő (február 23.) és Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) ünnepei közé vagy környékére esett. A tisztújítások időpontja először 1652-ben, majd az azt követő néhány évben a tituláris főünnep utáni tavaszi időszakra tolódott, mert bizonyos években Gyümölcsoltó Boldogasszony napja nagyhétre esett. Az 1657–1659 közötti tanévekben jelenik meg a téli tisztújítási időpont, amelynek idejét már nem a tituláris főünnephez való kötődés, hanem a november eleji tanévkezdés határozta meg. Mivel a tanév végén a gimnáziumot elhagyó felsőbbévesek a kongregáció magisztrátusának jó részét adták, tisztességüket nem tudták tovább betölteni, ezért feladataikat a tavaszi tituláris ünnepig fiatalabb kongreganistáknak kellett átvenniük. Ennek megoldására 1659-től kezdve egészen a korszak végéig alkalmazták a november eleji tisztújításokat. Ezek a tanévkezdést követő első, második vagy harmadik vasárnapon voltak, a kongregáció téli félévbeli első gyűlésekor. 1660–1667 között a novemberi tisztújításokon megválasztott tisztségviselők a tavaszi tisztújítás alkalmával nagyon kis részben cserélődtek. Ez előrevetíti a későbbi gyakorlatot, amikor tanévkezdés után a kongregáció tagjai titkosan, nem a nyilvánosság előtt választották meg legfőbb vezetőiket (a *rectort*, a *vicerelectort*, az *assistenseket*, a *secretariust* és helyettesét), akiket a tavaszi, ünnepélyes és nyilvános tisztújításkor szinte kivétel nélkül megerősítettek. A többi tisztségviselő megújítása tanévkezdéskor nem lehetett olyan sürgős, mert ezeket a tisztségeket az alsóbb évfolyamok diákjai töltötték be, akik általában az új tanévben is elláthatták feladatukat. Ez a gyakorlat a 18. században is tovább élt, bár a tisztségviselői névsorokat az 1710-es évektől egyre rendszertelenebbül rögzítették.

³³ LUKÁCS II. 68.

³⁴ „*Bona opera sodalium Marianorum Congregationis beatae Mariae Virginis Annuntiatae Posonii, praeside sodalitatis patre Francisco Bárvér, intra primum eius sexennium exercita collecta ab eodem, descripta vero a domino Aloysio Privitzer eiusdem congregationis anno 1782 secretario.*” Album, 161r.

³⁵ *Diarium, Diarium II.*

³⁶ A pozsonyi rendház 17. századi (1673 előtti) *historia domusa* elveszett vagy lappang.

³⁷ Különösen: MNL OL E 152 Coll. Pos., Registrata, 49. doboz és Irregistrata, 210. doboz.

A tisztségviselői névsorokból az egyes személyekre vonatkozó adatok mellett a kongregáció intézményesülése, a tisztségek sorának változása, a vezetők rangsora is kirajzolódik. Az első három évtizedben a magisztrátus differenciálódása a társulat tevékenységének és reprezentációjának a fejlődését tükrözi, amelynek három belső időszaka különül el. Az első szakaszban, a társulat első évtizedében fokozatos, egyenletes fejlődés figyelhető meg. Az 1637-ben megválasztott 14 tisztségviselő összesen hétféle tisztséget vállalt (1 *praeses*, 1 *rector*, 2 *assistens*, 1 *secretarius*, 6 *consultor*, 1 *monitor*, 1 *sacristanus*). Az először 1647-ben előforduló évi két tisztújítás közül a tavaszi (teljes és nyilvános) tisztségviselő-választás alkalmával már 14 tisztségbe választottak meg összesen 43 főt (1 *praefectus*, 2 *assistens*, 1 *secretarius*, 6 *consultor*, 2 *subconsultor*, 2 *monitor*, 1 *rhetor*, 1 *poeta*, 3 *praefectus oratorii*, 2 *lector*, 3 *caeremoniarum dispensator*, 3 *praefectus cathalogi*, 6 *instructor tyronum*, 9 *visitator infirmorum*). Ezt az ugrásszerű növekedést egy hároméves visszaesés követte, ezekben az években nagy valószínűséggel csak részleges tisztújítások történtek (4-5 méltóságba csupán 4-7 tisztségviselőt választottak).³⁸ 1651–1660 között a tisztségviselők és a tisztségek száma stagnált, 13-14-féle vezetői helyet töltött be 25-30 tag. Az 1661. évvel kezdődő harmadik időszakban pedig általában 14-18 féle méltóságba megválasztott 30-40 tisztségviselővel számolhatunk. A tagkönyv későbbi bejegyzései között szereplő tisztségnévsorokból a teljes magisztrátus rekonstruálása az idő előrehaladtával egyre nehezebbé válik, de elmondható, hogy az 1660-as, 1670-es, majd az 1700-as és az 1720-as évtizedekből is hasonló tisztségviselői rangsorokat ismerünk; 12-16 tisztséget általában 45-55 *sodalis* töltött be.

A pozsonyi diáktársulat vezetőinek hivatali feladatai a jezsuita rend egységes szabályozását követték. Amint az egy, a pozsonyi társulat iratai között fennmaradt leírásból is kiderül, a lelki vezető *praeses* mindig egy jezsuita rendtag (felszentelt pap vagy tanító *magister*) volt. Őt a társulat választott vezetője, a *rector* vagy *praefectus* segítette munkájában két *assistens*szel és egy hat- vagy tizenkét tagú tanáccsal együtt. A *praefectus*nak példát kellett adni erkölcsösségben és a szentségek gyakori vételében, miközben a tagok kegyességére is felügyelt. A rendes gyűléseken és templomi miséken is irányító szerepe volt. A fegyelmi vétséget elkövető tagokat meg kellett intenie, végső esetben kizárással is büntethette őket. Az *assistensek* és a *consultorok* havonta szűkebb körű, vezetői gyűléseken tanácsaikkal segítették a *praefectust*, őt távollétében helyettesíthették. A társulatnak külön titkára volt, aki minden eseménynél jelen volt. A tagkönyvben neki kellett vezetnie a tagok neveit, származási helyüket és felvételük idejét. Ő jegyezte fel az élő és elhunyt jótevőket, számon tartotta az elhunyt tagokat és azokat, akik más kongregációba távoztak vagy befejezték az iskolát. Minden, a társulattal kapcsolatos írásbeli feladatot ő látott el, ő levelezett és a *superior* parancsára használhatta a társulat pecsétjét. Neki kellett gondoskodnia a társulat gyűléstermében azaz *oratorium*ában kifüggesztett tábláról, amelyen a tagok nevei (jelenlétük ellenőrzésére) ki voltak írva. A társulat külön felügyelőt, *monitort* alkalmazott, hogy a gyűlésekről hiányzókat, a gyónásukat elhanyagolókat, a betegeket és haldoklókat számon tartsa. Ő felelt a konventekre való

³⁸ Az is előfordulhat, hogy csak részleges tisztségviselő-névsorokat vezettek be az *Albumba*.

gyülekezés és távozás rendjéért. Az oratórium berendezésére, tárgyaira, tartozékaira a *praefectus oratorii* vigyázott, aki az eszközökről inventáriumot is vezetett.³⁹

A társulat jezsuita *praesesei* rendszerint a gimnázium retorikatanárai voltak.⁴⁰ Tisztségük nem személyükhöz, hanem tanítói munkakörükhöz kapcsolódott. Mivel a diáktársulat tagsága gyorsan cserélődött, a személyes kapcsolat kevésbé volt meghatározó, mint a többé-kevésbé állandó tagságú városi (polgári) kongregációk esetében, amelyekben egy-egy *praeses* akár 5-10 évig is viselhette tisztségét.

A diáktársulatban ezzel szemben az 1649-től évente választott tiszteletbeli elnökök, a *rectornak* felkért magas rangú egyházi pártfogók változtak ritkán. A vizsgált korszakból mindössze tizenegyet ismerünk közülük. Elsőként báró Héderváry János pozsonyi kanonokot és zirci apátot választották *rector*rá, tisztségét 1649–1653 között viselte, amikor valószínűleg a győri káptalanba való távozása miatt helyébe Tarnóczi Mátyást kérték fel.⁴¹ Ő 1654-ben (már csanádi püspökként) pozsonyi prépost lett (ezért is választhatták meg), azonban rövidesen, 1655 nyarán elhunyt.⁴² Utódául csak egy évvel később, 1656 decemberében választották meg Szusicz György pozsonyi kanonokot és lekéri apátot.⁴³ Tisztségét szintén csak halála után töltötték be mással: 1664 júniusában a pozsonyi éneklőkanonokkal, Borsiczki Györggyel.⁴⁴ Őt 1670-ben saját kérésére (valószínűleg idős kora miatt) nem választották meg újból, hanem helyére Szenczy István pozsonyi dékánkanonok – a pozsonyi jezsuita kollégium egykori diákja – lépett.⁴⁵ Szenczy is hosszú ideig, nem egészen addig viselte *rectori* tiszttét, hogy 1685-ben pozsonyi prépost és plébános lett. Őt a Lósy Imre esztergomi érsek által Pozsonyban alapított egyházmegyei kieszeminárium, az *Emericianum praefectura*, Jaszlóczy Jakab pozsonyi örkanonok és cikádori apát követte.⁴⁶ Megválasztása azért is figyelemre méltó, mert jelzi a társulatnak az *Emericianum* papnövendékeivel való szoros kapcsolatát: a seminaristák ugyanis a gimnázium legfelső osztályait a jezsuita kollégiumban végezték és valószínűleg „hivatalból” tagjai voltak a diáktársulatnak is, amelynek tisztségviselői között is nagy számban reprezentálták magukat. Jaszlóczyt azonban rövidesen, 1687-ben galántai Eszterházy László (Ignác) pozsonyi kanonok követte.⁴⁷ Habár az 1691–1705 közötti feljegyzések nagyon hiányosak, Eszterházy utódjáról, Vinczy András Ferenc pozsonyi kanonokról tudjuk, hogy 1706-ban bekövetkezett haláláig, összesen 16 éven át viselte a *rectori* méltóságot.⁴⁸ Utódja Caprini János Ignác poroszlói apát és pozsonyi kanonok volt, aki feltehetően szintén haláláig (1714)

³⁹ *Leges et statuta*, 27r–v.

⁴⁰ Vö. a vonatkozó adatokkal: LUKÁCS II., III., IV.

⁴¹ Vö. RIMELY 1880, 270. és *Album* vonatkozó adatai.

⁴² *Album*, 28r., RIMELY 1880, 242., FAZEKAS 2003, 326–327., nr. 2007.

⁴³ *Album*, 31v., RIMELY 1880, 271.

⁴⁴ *Album*, 57r., RIMELY 1880, 271., FAZEKAS 2003, 66., nr. 216.

⁴⁵ *Album*, 82r., *Matr.Pos.*, 16r., RIMELY 1880, 272., FAZEKAS 2003, 77., nr. 312.

⁴⁶ *Album*, 103v., FAZEKAS 2003, 86., nr. 380.

⁴⁷ RIMELY 1880, 273–274. tévesen nevezi az Eszterházyak fraknói ágából származónak, vö. *Album*, 106v.

⁴⁸ *Album*, 119v, vö. RIMELY 1880, 273., FAZEKAS 2003, 81., nr. 347.

maradt *rector*.⁴⁹ 1717-ben helyén már Lipthai (Liptay) János pozsonyi kanonokot és plébánost, ábrahámi apátot találjuk.⁵⁰ Őt 1718-ban bekövetkezett halála után – legkésőbb 1720 decemberében – az ifjabb galántai Eszterházy Imre, akkori pozsonyi kanonok és rátóti apát, későbbi esztergomi kanonok és dorai címzetes püspök követte.⁵¹ Tisztségviselésének végét és utódait egyelőre nem ismerem.⁵²

Amint a névsorból látható, a pozsonyi jezsuiták a diáktársulatuk révén is törekedtek a helyi káptalannal, annak előkelő tagjaival élő kapcsolatot fenntartani. A *rectori* méltóság a társulat, így a diákság anyagi támogatása, mecenatúrája mellett viselője számára előnyökkel is járt. Amellett, hogy reprezentatív tisztség volt, talán az Emericianumot felügyelő káptalan tagjának arra is lehetőséget adott, hogy a diákokat, az esetleg papnak készülő ifjakat megismerje. Közülük is leginkább a diáktagok által választott vezetőket, akiket 1649 (Héderváry János *praefectus*sá választása) óta *vicepraefectus*nak neveztek. Ők rendszerint a gimnázium végzős, *rhetoricát* hallgató tanulói voltak, akik előkelő származásuk vagy erényességük miatt kitűntek társaik közül, már több éve *sodalisok* voltak, és akár 2-3 éve tisztségviselők is. Az 1649 előtti időszakból említhetjük például Vitnyédy Ferenc Ignácot, aki magyar nemesi származású volt, 1637-ben a *poetica*, 1638-ban a *rhetorica* osztályát végezte, közben a társulat sekrestyése, *consultora*, végül *praefectusa* lett, ezután a papi pályát választotta.⁵³ Később a *vicepraefectusok* rendszerint az Emericianum végzős hallgatói voltak, 1652-ben például az egbelényi (Trencsén megye; Gbelany, Szlovákia), polgári származású szláv Holovicz Pál, aki 1649-től már tagja volt a társulatnak.⁵⁴ Amint látni fogjuk, a tagkönyv adatai alapján a választott tisztségviselőkről alkotott vázlatos képünk jól rímeli a társulat könyvkiadó tevékenységét is meghatározó kétarcúságára: a diáktagok, a kollégium és az Emericianum növendékei mellett figyelmet fordítottak a helyi egyházi (és világi) előkelőkkel való kapcsolattartásra is. A nagy létszámú tagságot tehát egy pártfogó kör vette körül, amely részben biztosíthatta a társulat működésének anyagi hátterét és társadalmi presztízsét.

3. Újoncok és tagok

A társulat diáktagságának utánpótlását a kollégium mindenkori tanulói biztosították. A társulat diáktagjaira: megválasztásukra, létszámukra, életkorukra, más kollégium-

⁴⁹ Vö. *Album*, 124r, 133v, illetve RIMELY 1880, 274.

⁵⁰ Tisztségét talán már 1715-től viselte. *Album*, 138v, RIMELY 1880, 276., FAZEKAS 2003, 157., nr. 912. 1715-ben 60 rajnai forintot a pozsonyi jezsuita kollégiumra hagyott.

⁵¹ Vö. *Album*, 142r, RIMELY 1880, 276., KOLLÁNYI 1900, 340–341., FAZEKAS 2003, 177–178., nr. 1062., és <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/d2d64.html> (letöltés ideje: 2014. okt. 7.).

⁵² Az *Album*ban 1725-ben szerepel utoljára a *rector* neve (149r), ekkor még Eszterházy viselte e méltóságot.

⁵³ *Album*, 6r, 7v, 8v.

⁵⁴ *Album*, 21v, 23v, 25r, *Matr.Pos.*, 9v, 16r.

mokhoz való kötődésükre és az egyházi hivatás iránti fogékonyságukra vonatkozó adatok az *Album* névsorainak teljes körű feldolgozása nélkül is megismerhetőek.⁵⁵

A tagfelvételek rendjében a tisztújításokhoz hasonlóan az 1652. év határt jelent. A korábbi idősakra évi 2-3 tagfelvétel volt jellemző. Ezek egyike – mint részben már említettem – rendszerint a tavaszi tisztújítással esett egybe vagy ehhez kapcsolódott. A másikat a július–szeptemberi hónapokban tartották, és főképp Sarlós Boldogasszony (július 2.), Nagyboldogasszony (augusztus 15.) vagy Kisboldogasszony (szeptember 8.) ünnepeire időzítették. Az 1652 utáni idősokban az évi egyszeri tagfelvétel gyakorlata volt bevett, amelyet igyekeztek tavasszal, a tituláris ünnepen vagy húsvét után tartani. Az újoncokat ezután a novemberi első gyűlésen mutatták be a kongregáció *rector*ának, akiknek az oktatására és irányítására külön tisztségviselők voltak kijelölve. A tituláris ünnepig próbaidejüket töltő diákok a tagfelvételkor ünnepélyes esküt tettek, majd a *rector* befogadta őket a társulatba; ennek jeléül beírták nevüket a kongregáció albumába.⁵⁶

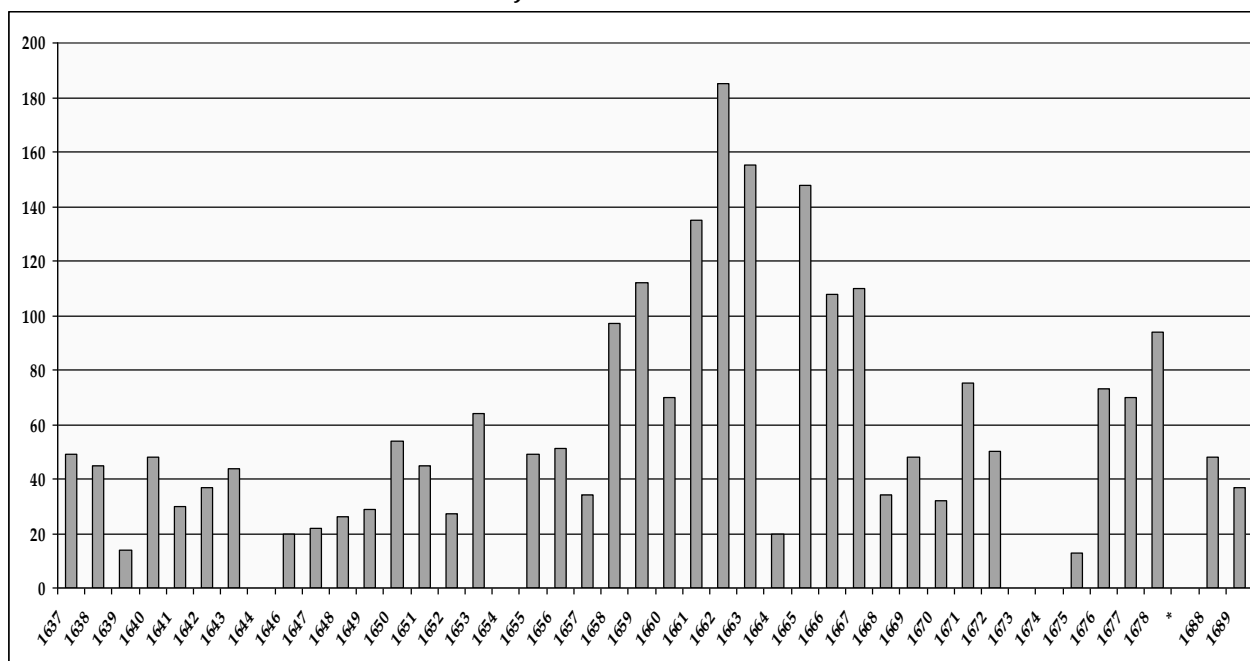
A társulat újonclétszámát az 1637–1678. és az 1688–1689. tanévekből ismerjük. Az újoncok száma ebben az időszakban – valószínűleg a kongregáció összlétszámát is tükrözve – 13 és 185 között változik, átlagosan 56 fő. A korszak első 20 évében látványos növekedést nem mutat, 20-50 újonc között ingadozik, majd egy néhány éves emelkedés következik (1658–1662), hogy elérje a csúcst (1662: 185 újonc), és egy 1667-ig tartó enyhe csökkenést követően ismét 30 fő körüli értékre essen vissza. A visszaesést az 1670-es években 13-94 fő közötti ingadozás követi, amit részben a Thököly-mozgalom, majd a török visszafoglaló háborúk eseményei indokolhatnak. Az utolsó két rendelkezésünkre álló adat – a háborús évek után – ismét egyfajta megállapodást, kiegyensúlyozottabb fejlődést tükröz (1688: 48 fő, 1689: 37 fő). A kongregáció első virágkorát a felvett újoncok létszámai alapján tehát az 1650-es évek végére és az 1660-as évek elejére tehetjük.⁵⁷

⁵⁵ A tagnévsorok és a vezetők adattárszerű prozopográfiai feldolgozása folyamatban van.

⁵⁶ 1667-ig az album, amelybe a tagokat beírták, az általam elemzett kötettel azonos. Ezután a tagok neveit egy másik albumba jegyezték be, amelyet például az 1725. év eseményeinek krónikása is rögzített, amikor leírta, hogy a május 13-i tagfelvételkor a *rector* maga írta be az „albumba” az újoncok neveit. *Album*, 150r.

⁵⁷ A grafikon az 1637–1689 közötti bejegyzések alapján az évente felvett újoncok létszámát mutatja. Tagfelvételről, illetve a felvett újoncok neveiről az *Album*ban a következő évekre nincs adat: 1644, 1654, 1673, 1674, 1679–1687 – az utóbbi hiány helyét a grafikonon *-gal jelöltem.

1. ábra. Az újoncok létszáma (1637–1689)

Újoncnévsorok hiányában a további időszakra vonatkozóan csak elszórt adatokkal rendelkezünk. 1684-ben a társulat történetírója megjegyzi, hogy a háború után a társulat megcsappant létszámmal, 80 fővel működött.⁵⁸ 1708-ban 142 *sodalist*,⁵⁹ 1723-ban – a háborúk elmúltával – 300 főt említenek a feljegyzések.⁶⁰ Úgy tűnik, ez a létszám a 18. század további évtizedeiben is jellemző maradt, ami a gimnázium tanulóiról rendelkezésre álló összlétszámok ismeretében reálisnak is tűnik. A gimnázium történetírójának adatai szerint az 1729-ben 568, 1767-ben 552, 1768-ban 560, 1772-ben 558, 1773-ban 545 diákja volt az iskolának.⁶¹ Ehhez képest a *historia congregationis* feljegyzései szerint 1729-ben több mint 400, 1732-ben több mint 300 tag látogatta a kongregáció gyűléseit.⁶² Az *Album*ban fennmaradt utolsó adat az 1734. évi állapotot rögzíti, amikor 336 *sodalis* közül 58-an voltak újoncok.⁶³ Az említett újonc- és összlétszámok tükrében az 1720-as évektől kezdődő újabb virágkor a kongregáció legtöbb diákra kiterjedő, de emiatt a tömegesség hatását keltő működésének időszaka, amikor a gimnáziumba járó megfelelő évfolyamok tagjai nagy többségben részt vettek a társulat életében. A pozsonyi társulat létszámadatai hasonlóak más külföldi és magyarországi példákhoz. Más kongregációkra is igaz, hogy kezdetben erősen elitjellegűek voltak és csak a diákok 12-16%-át

⁵⁸ *Album*, 103r.

⁵⁹ *Album*, 129v.

⁶⁰ *Album*, 145r.

⁶¹ SCHÖNVITZKY 1896, 185.

⁶² *Album*, 156r, 157v.

⁶³ *Album*, 158v.

tömörítették.⁶⁴ Ez az arány a 17. század folyamán nőtt, de csak a 18. században érte el a diákok összlétszámának többséget.

A tagokra és újoncokra vonatkozó bejegyzések közül az *Albumban* legrendszeresebben a gimnáziumi évfolyamok szerinti megoszlást vezették.⁶⁵ Ez az adatsor a kongregáció és a gimnázium kapcsolatát is jól jellemzi. Kezdetben, 1637–1667 között a felvett sodalisok legnagyobb arányban (36%) *syntaxisták* voltak, csaknem azonos arányban *grammatisták* (21%) és *poetisták* (25%), kisebb részük (18%) pedig a *rhetorikai* osztály hallgatója volt. Az elsőévesek, a *principisták* száma összesen csupán 9, ők tehát csak elvétve fordulnak elő. Ezek az arányok bizonyos megszorításokkal ennek a három évtizednek az egészére érvényesek. A *rhetoroknál* mindvégig megfigyelhető a más kollégiumokból átjött diákok magas aránya, de mégsem kizárólag az ötödik évfolyamba tartozók érkeztek máshonnan. A *syntaxisták* többsége az újoncok körében az 1650-es évek közepétől szinte kizárólagossá vált, a korábbi években a *grammatisták* olykor nagyobb (1637, 1646, 1647), illetve azonos létszámmal (1641, 1643, 1652) szerepelnek. Ehhez képest 1668–1678 között az újoncok abszolút többségét (64%) a *grammatisták* adták, míg a *syntaxis* és a *poetica* osztályából csaknem azonos arányban, jóval kevesebben érkeztek (14%, illetve 13%). A 9%-ot kitevő *rhetorok* a korábbi időszakhoz hasonlóan a más gimnáziumokból érkezett diákok közül kerültek ki. Ebben az évtizedben is elenyésző – csupán kettő – volt a felvett *principisták* száma. Ez a változás és a későbbi szöveges bejegyzések is arra utalnak, hogy a 17. század utolsó harmadára a pozsonyi kollégiumban a Mária-kongregáció egyrészt nyitottabbá vált – a gimnazisták már másodévesként is nagy arányban beléphettek, másrészt azonban egyre szabályozottabb lett a működése. Ezt a tisztújítások és az újoncfelvételek kötöttebb időzítése mellett a tagfelvétel automatizáltabbá válása is mutatja, az újonc- és taglétszámok változása is tükrözi.

A kongregáció intézményén túlmutató, a gimnázium működéséhez is érdekes adalékot jelentenek azok az elszórt adatok, amelyek a más kollégiumokból érkező diákoknak a pozsonyi társulatba való felvételéről tájékoztatnak. Ezek a tanulók tanúsítvánnyal érkeztek más gimnáziumokból, ahol korábban már felvették őket a helyi Mária-kongregációba. Azt, hogy ezek az „átvett” *sodalisok* mely városokból, iskolákból érkeztek, 9 évben (1640, 1641, 1651, 1652, 1656, 1664, 1671, 1678, 1688) jegyezték fel, összesen 100 diákról.⁶⁶ Az említett városok alapján pedig fel lehet vázolni a pozsonyi jezsuita kollégium – így a Mária-kongregáció – hozzávetőleges területi kapcsolatait. A leggyakrabban előforduló városokat, illetve az onnan érkezők számát az alábbi táblázatban foglaltam össze.⁶⁷

⁶⁴ Zágráb: 330-ból 40-en, Nagyszombat: 600-ból 70-en, Győr: több mint 400-ból 67-en lettek tagok az alapításkor. (Vö. VANINO 1969, 309., LAR (1617) Austr. 133. 516., ACSAY 1901, 152–153.) A 16. század végi kölni (30%) és fuldai (27,5%) kollégiumokból nem sokkal nagyobb, Münsterből még kisebb (4,7%) arányok ismeretesek. Az „elitcsapat”-jellegű („*Elitetruppe*”) pedig tudatosan törekedtek megőrizni, vö. DUHR I. 369–370.

⁶⁵ Az 1649–1651. és 1673–1674. évek kivételével.

⁶⁶ *Album*, 10v, 13r, 25r, 26r, 32v, 58v, 85v, 96v, 110r. Az utolsó három évben különösen sokakról (21, 39, 11 fő) rendelkezünk adatokkal.

⁶⁷ A táblázatban azokat a városokat tüntettem fel, amelyekből összesen legalább 5 diák érkezett.

1. táblázat. A pozsonyi kongregációba máshonnan átvett diákok száma városonként és évenként (1640–1688)

	1640	1641	1651	1656	1664	1671	1678	1688	össz.
Nagyszombat	0	2	7	1	1	1	13	5	30
Győr	1	4	1	1	0	6	6	0	19
Zágráb	0	3	0	0	1	3	4	0	11
Bécs	0	0	1	0	0	0	1	4	6
Sopron	0	0	1	1	0	1	2	0	5
Trencsén	0	0	0	0	0	2	3	0	5

A táblázat – az előforduló városok közül – a földrajzilag Pozsonyhoz legközelebb esőket tartalmazza, amelyek egyben jelentős jezsuita központok is voltak. A felsoroltakon kívül csupa távolabbi kollégium fordul elő, az osztrák provincia nyugatabbi területeiről Graz, a cseh provinciából Morvaország területéről Brünn és Magyarhradis (ma Uherské Hradiště, Csehország),⁶⁸ Alsó-Magyarországról Besztercebánya, Felső-Magyarországról Szepes, Kassa és Ungvár, az Alföldről Gyöngyös, Erdélyből pedig Kolozsmonostor – mindegyik 1-2, Gyöngyös 3 fővel. A jezsuita iskolák mellett egyetlen nem jezsuita is feltűnik: 1678-ban egy diák az 1666 óta Privigyén működő piarista gimnáziumból érkezett.

A diáktársulatoknak, így a pozsonyinak is különös jelentősége volt az egyházi hivatások ébresztésében, a szerzetesi és papi utánpótlás biztosításában. A jezsuita gimnáziumok kongregációi a „kegyesség iskoláiként” ebben fontos szerepet játszottak. A pozsonyi *Album* névsoraiban is megtalálhatóak az egyes nevek mellett olyan későbbi bejegyzések, amelyek a tagok egyházi pályára lépését rögzítik, de ezek értékelése csak a névsorok teljes feldolgozása után lesz lehetséges. A 17. század első feléből a *litterae annuae* alapján 1639-ben a *sodalisok* közül 2 jezsuita, 4 ferences és 1 világi papi, 1641-ben pedig (részletezés nélkül) 10 szerzetesi hivatásról tudunk.⁶⁹ Az *Album* 18. század eleji (1706–1734) szöveges bejegyzései további összesítő számadatokkal szolgálnak. Először 1706-ban említik, hogy egy *sodalis*, aki a kapucinus rendbe akart lépni, Bécsbe ment, majd a probációs évét az alsó-ausztriai Gmünd városában töltötte, ketten a bécsi Pázmáneumba mentek, és további egy tag is Bécsbe távozott, hogy a kisebb papi rendeket felvegye.⁷⁰ 1708-ban ketten a világi papi pályát, 2-2 *sodalis* a jezsuita, illetve a trinitárius rendet, 5 a ferences, 1 tag pedig a pálos rendet választotta.⁷¹ 1709-ben is többen léptek egyházi pályára: egyikük jezsuita lett, néhányan pedig pálosok, illetve ferencesek.⁷² 1710-ből csak egy sommás megjegyzés maradt fenn, amely szerint többen

⁶⁸ Itt 1643-ban telepedtek le a jezsuiták, vö. Kovács 2009, 70.

⁶⁹ Pozsony: LAW (1639, 1641), Cod. 12218. 355v., Cod. 12219. 68r.

⁷⁰ *Album*, 122v.

⁷¹ *Album*, 129v.

⁷² *Album*, 132r.

az egyház kötelékébe léptek.⁷³ 1720-ban számos diák számára volt vonzó a papi, szerzetesi életpálya. 1 jezsuita, 1 trinitárius és 8 ferences hivatás mellett a *rhetoricai* osztályból 10-en készültek a papságra – akik közül a bejegyzés írója szerint 9 valóban reményteli volt – a *poetica* és a *syntaxis* osztályaiból pedig további 2-2 ifjú jelentkezett, akik közül 3 tűnt alkalmasnak.⁷⁴ 1723-ból 2 jezsuita, 4 ferences, 2 pálos és 1 kapucinus,⁷⁵ 1729-ből pedig összesen 40 egyházi hivatásról tudunk.⁷⁶ 1734-ben 28-an választottak egyházi pályát, 1 jezsuita, 10 ferences, 7 kapucinus, 1-1 trinitárius és kamalduli szerzetessé, 8 diák pedig világi pappá kívánt válni.⁷⁷

A kibontakozó összképben a szerzetesi és papi hivatások növekvő száma azért nem meglepő, mert ezt a diákok összlétszámának emelkedése is magyarázza. A szerzetesi pályára lépők között a jezsuita rend mindvégig jelen volt, de jellemzően csupán évente 1-2, összesen csak 10 fővel. Sokkal népszerűbbnek bizonyult a két ferences rend: összesen 33 konventuális ferencesi és 9 kapucinusi hivatásról van adat. A pálosok közé is viszonylag több, összesen 7, míg a trinitárius rendbe 4, a kamalduliak sorába pedig 1 ifjú lépett. Világi papi pályát a szerzetesekhez képest kevesebben, de összesen legalább 13-an választottak. Habár az adatok töredékesek, arra alkalmasak, hogy bizonyos következtetéseket levonjunk belőlük. A jezsuita kollégium és az ahhoz kötődő Mária-kongregáció az említettek tükrében nem nevezhető csupán a jezsuita rend önreprodukciónak, hanem a vallásosság elmélyítése és a kegyes gyakorlatok révén több szerzetesrend, a világi papi hivatásokkal pedig a lelkipásztorkodó egyház egésze számára gyümölcsöző szervezet volt. Mindez a Nyugat-Európában is megfigyelt törekvésekkel, a kongregációknak a papi utánpótlás-nevelésben játszott hiánypótló szerepével állítható párhuzamba.

4. Tevékenység és tárgyi környezet

A jezsuita vezetésű diákkongregációk elsődleges célja volt a tanulók hitbéli ismereteinek gyarapítása, lelki életének elmélyítése, a szentségek gyakori vételének serkentése és a tagok bekapcsolása az egyház liturgikus cselekményeibe, ünnepeibe egyénileg és közösségileg egyaránt. Mindezzel a jezsuita vezetők nem csak magukra a diáktagokra, hanem azok hozzátartozóira és a tágabb társadalmi közegre, a városi lakosságra is hatottak.

Az *Album* alapján a társulati élet mindennapjairól és az ünnepekről is képet kaphatunk. A tagok hetente vasárnaponként gyűltek össze, közösen imádkoztak, a *praeses* vagy más előljárójuk prédikációját hallgatták meg, majd az adott témában lelki beszélgetést folytattak. Havonta két közös officiumot tartottak, egyet a társulat élő, egyet

⁷³ *Album*, 135v.

⁷⁴ *Album*, 141r.

⁷⁵ *Album*, 146v–147r.

⁷⁶ *Album*, 156r.

⁷⁷ *Album*, 158v.

pedig elhunyt tagjaiért.⁷⁸ Az 1717. évi feljegyzés szerint a holtakért való ima alkalmával mindig kitették a fekete *labarumot* (díszzászlót) vagy az albumot, és két gyertya közé Szűz Mária kis szobrát.⁷⁹ A tagok temetéséről, saját halottjaikról az 1680-as évek végétől emlékezik meg az *Album*.⁸⁰ Temetésükön a sodalisok közösen vettek részt, és az előkelő világi vagy egyházi pártfogóiknak is megadták a végtisztességet. Az elhunyt diákok temetésére is mindig kivonultak – a szegényebbek temetési költségeit maga a társulat fedezte.⁸¹ Az 1640-es évekből arra is van adat, hogy az elhunyt tag adósságait a társulat fizette ki.⁸²

Az ún. „*bona opera*” a társulatokról készített beszámolók elmaradhatatlan része volt, amely példaadó célzattal a tagok vezekléseiről, irgalmas cselekedeteiről számolt be. A magyarországi beszámolók igazolják, hogy az Európa-szerte ismert erénygyakorlatok itt is népszerűek voltak. Pozsonyban egyesek vas ciliciumot viseltek, a csábító beszélgetésektől és duhaj könyvektől tartózkodtak, ehelyett lelki dolgokról beszélgettek, másokat a szentségek vételére buzdítottak;⁸³ mások litániáztak, zsolozsmáztak, rózsafüzér imádkozása közben söprögették körbe a köztéri Mária-szobrot, nyilvánosan vallották meg bűneiket vagy Krisztus szenvedésére emlékezve éretlen gyümölcsbe haraptak.⁸⁴

Az ünnepek között első helyen a Mária-ünnepek, illetve a tituláris ünnep, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe állt. Ezt mindig fényes külsőségek között ülték meg. A felkészülés része volt a tagok és a felveendő újoncok közös gyónása, de akár önostorozó körmenetet is tarthattak.⁸⁵ A 18. századra már rendszerint szorosan a tituláris ünnephez kötődött az újoncfelvétel, amikor a *tyrók* – életgyónásuk elvégzése után – a társulat Mária-oltára előtt térdelve tettek ünnepélyes esküt. Az ünnep része volt a kollégiumbeli oratóriumuktól a Szent Márton-templomban lévő oltárukig, később a Szent Salvator-templomig tartó díszmenet, amelyben a kongregáció legfőbb jelvényét, a díszzászlót vagyis *labarumot* fáklyavivők kísérték. A szertartások fényét trombitán és dobon játszó, felkért zenészek muzsikája is emelte. Az ünnepi misére a pozsonyi káptalan tagjait és a világi főméltóságokat, a pozsonyi kamarai tisztviselőket is meghívták. A főcelebráns gyakran maga az esztergomi érsek volt. 1675-ben Szelepcsényi György érsek jelenlétét említi az *Album*, 1677-ben pedig az érsek távollétében a kongregáció *rectora*, Szenczy István pozsonyi dékánkanonok celebrált. A

⁷⁸ Vö. az *Album* bejegyzéseivel és *Leges et statuta*, 26r–v.

⁷⁹ *Album*, 138r.

⁸⁰ Vö. pl. az 1689. évi feljegyzéssel, *Album*, 114v.

⁸¹ 1732-ben temetésekre több mint 5 forintot költöttek. *Album*, 157v.

⁸² *Album*, 10r. Herman Andreas neve mellé írt utólagos bejegyzés szerint. A jegyzetben megadott év utolsó számjegyét sajnos az *Album* újrakötésekor levágták, ezért az pontosan nem állapítható meg.

⁸³ LAW (1650), Cod. 12220. 322v.

⁸⁴ Pl. LAW (1648), Cod. 12220. 129v., *Album*, 80v–81v. (1669)

⁸⁵ Utóbbira 1650-ből van adat: LAW (1650), Cod. 12220., 322v: „*Tutelare festum Patronae solenniter celebravit, praemissa in pervigilio, in se servientium flagellis processione.*”

főcelebráns 1740-ben a *rector* távollétében Berényi Zsigmond pécsi püspök volt.⁸⁶ Az ünnepi misét a mariánus oratóriumban közös ebéd, majd Mária-dicséret követte. Az ebédre a meghívott méltóságok is hivatalosak voltak; 1688-ban feljegyezték, hogy a kanonokok és a kamarai tanácsosok is részt vettek az ünnepi lakomán.⁸⁷ Általában ezután tartották meg az évi rendes tisztújítást: a jelenlévő tagok az előre kiválasztott három jelölt közül választották meg az új (*vice*)*rectort*. A *rectort* leggyakrabban megerősítették tisztségében, és a többi tisztséget is ekkor töltötték be vagy erősítették meg.

A nagyböjti és húsvéti kegyes cselekedetek és szertartások részletezése a tituláris ünnep mellett a bejegyzések leggyakrabban visszatérő eleme. Ahogy az német területeken a 17. század elejéről is ismert, a kongregációk nagyböjtre már farsang utolsó három napján készülni kezdtek különféle önmegtagadásokkal vagy szentségimádással. Pozsonyban több évben is negyvenórás ájtatosságot tartottak karneválkor. Az *Album*ban gyakori a nagyböjti önmegtagadások, böjtölések részletekbe menő – de mindig személytelen – leírása. Az éves jelentés egy korai bejegyzése szerint hétfőnként és péntekenként a Szent Kereszt-officiumot imádkozták, és az oratóriumban magányosan vagy a templomban nyilvánosan ostorozták magukat, nagypénteken pedig különféle szimbólumokkal (körmeneti feliratos képekkel) körmenetet tartottak.⁸⁸ A böjt idején két-három flagelláns körmenetet is tartottak, amelyek vagy a nagyböjt közepére és végére voltak elosztva vagy a nagyhétre koncentráltak. Ezeknek a processzióknak a leírása az 1670-es évektől rendszeres; a feljegyzések tükrében nagy népszerűségnek örvendtek. A tagok a körmeneteken e célra készült egyenruhában vettek részt. 1689-ben a jelentkezők nagy száma miatt a kongregáció az *Agonia Christi*-társulattól kapott kölcsön ruhákat és más kellékeket, 1708-ban pedig, hogy ne legyenek más társulat segítségére utalva, 12 új ruhát szereztek be. Ebben az évben a körmenethez külsősök is csatlakoztak. 1719-ben a *Miserere* éneklése közben vonultak a három nagyböjti flagelláns körmenet alkalmával az iskolától a templomig. A külsősök részvételéről pedig feljegyezte a *historia* írója, hogy vigyázni kell velük, mert a korábbi évek rossz tapasztalata szerint a kálváriára és a szentsírhoz vitt kereszteteket és a vezeklőruhákat nem hozták vissza teljes számban. A szentsírlátogatás a nagyböjt végének ünnepélyes eseménye volt. 1708-ban a kálváriahegyen felállított szentsírhoz vonult ki a társulat; a rózsafüzért imádkozó menetet hat fáklyavivő kísérte. 1719-ben a két *labarum* haladt a szentsírhoz menetelők élén, míg 1721-ben a fekete *labarum* alatt vonultak. A nagyböjtben rendszeresen végeztek keresztúti ájtatosságot is, 1719-ben minden szerdán. Az *Album* a feltámadási körmenetről is rendszeresen megemlékezik. 1689-ben a *Surrexit Christus hodie* kezdetű éneket énekelték a processzió résztvevők.⁸⁹

⁸⁶ *Album*, 159r. Berényi Zsigmond (1694–1748) nagyszombati, bécsi és római tanulmányai után Esterházy Imre érsek vette pártfogásába, esztergomi kanonok (1729), mallei (kilikiai címzetes püspökség, vö. <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/d2m25.html>, letöltés ideje: 2014. okt. 7.) címzetes püspök (1728), majd pécsi püspök (1739) lett. FAZEKAS 2003, 186., 1127. sz., KOLLÁNYI 1900, 335–337.

⁸⁷ *Album*, 109r.

⁸⁸ LAW (1647), Cod. 12220., 50v.

⁸⁹ *Album*, 114r–v., 138r–v., 142v., 143r.

A körmenetek között kiemelt szerepe volt az úrnapi körmenetnek is. Az oltáriszentségnek a trienti zsinat által is megerősített különös tiszteletéből – más kongregációk mellett – Pozsonyban a diáktársulat is kivette a részét, amiért 1689-ben konfliktusba is keveredett a ferencesekkel. A koldulóbarátok ugyanis saját kordás társulatukat a menetben a diákok Mária-kongregációja és a jezsuita városi társulat közé szerették volna elhelyezni. Ezt azonban a jezsuiták elutasították. Mivel a pozsonyi prépost és a kanonokok is kiálltak mellettük, a ferencesek végül nem vettek részt a körmenetben.⁹⁰

A körmenetek mellett a jezsuiták gyakran szerveztek zarándoklatokat a lelki vezetésük alatt álló közösségek számára. Több évből tudunk a diáktársulatról a pozsonyhidegkúti (Bratislava–Dúbravka, Szlovákia) Rózsafüzér Királynője-kegykápolnához szervezett zarándoklatáról.⁹¹ Emellett a jezsuiták társulatai, így a diákok is rendszeresen részt vettek a máriavölgyi (Mariantal/ Marianka, Szlovákia) zarándoklatokon; a társulat szabályai szerint a kegyhelyet évente kétszer tartoztak gyalogosan meglátogatni.⁹²

A társulat életében a Mária-tisztelet az ünnepnapokon kívül is hangsúlyosan megjelent. A feljegyzések visszatérő eleme a Szent Szűz tiszteletére vállalt önmegtagadások és jótétemények, kegyes gyakorlatok leírása. A tagoknak a társulat patrónusa iránti különös tisztelet kötelessége is volt, a Szent Szűz erényeit kellett követniük, kultuszát és az iránta való szeretetet előmozdítaniuk.⁹³ Egyesek szombati böjttel, a szentolvasó imádkozásával, mások vezekléssel vagy litániával, alamizsnálkodással vagy a bortól való tartózkodással fejezték ki Mária-tiszteletüket. Más szentek közül főképp a jezsuita Xavéri Szent Ferenc tisztelete volt hangsúlyos, akit több évben is – például 1707-ben – külön kilencnapos ájtatossággal, a máshol is népszerű *devotio Xaverianával* tiszteltek meg.⁹⁴ Említik továbbá Szent József és Szent Borbála,⁹⁵ illetve Szent Anna kultuszát is.⁹⁶

Az *Album* a kongregáció tárgyi környezetébe, eszközeik és javaik világába is betekintést nyújt. A társulat közös helyisége, a mariánus oratórium a pozsonyi jezsuita kollégium épületében volt, itt és a Szent Márton-templomban is saját oltáruk volt.⁹⁷ Az előbbi a titulushoz megfelelően az Angyali Üdvözlést ábrázolta, ezt 1649-ben állította fel a társulat *rectora*, Héderváry János 100 forint értékben.⁹⁸ Mivel az adományok és a pénztár bevételeinek és kiadásainak számontartására az 1680-as évek végétől bizo-

⁹⁰ *Album*, 114v. Hasonló vita 1637-ből Győrből is ismert, ahol a jezsuita diáktársulat szintén a ferencesek társulatával került összetűzésbe, vö. ACSAY 1901, 151.

⁹¹ Pozsonyhidegkút ma Pozsony városrésze, az *Album* 1678-ban német („Kaltenprun”, Kaltenbrunn), 1687-ben szlovák néven („Dubravka”, Dúbravka) említi. *Album*, 97v, 108r.

⁹² *Leges et statuta*, 27v.

⁹³ *Leges et statuta*, 26r.

⁹⁴ *Album*, 125v. Xavéri Szent Ferenc tiszteletére l. még pl. az 1709. év feljegyzéseit: *Album*, 132r.

⁹⁵ Pl. 1707-ben, vö. *Album*, 127r.

⁹⁶ Pl. 1709-ben, vö. *Album*, 132r.

⁹⁷ 1678-ban az *Album* írója feljegyezte, hogy április 7-én, a mariánus oratóriumban készítette el a „historia congregationis” bejegyzést, vö. *Album*, 108v.

⁹⁸ LAW (1649), Cod. 12220., 228r.

nyosan külön számadáskönyveket (*liber rationalis/rationes*) használtak, az *Albumban* csak elszórt adatok találhatóak erre vonatkozóan.⁹⁹

1669-ben egy közepes méretű Mária-képpel, egy ón szenteltvíztartóval és két gyertyatartóval gyarapodtak.¹⁰⁰ 1678-ban kaptak többek között hat vörös széket, egy színes szövetet, hat nagyobb fehér és több kisebb gyertyát, két gyertyatartót, két szentképet, egy vízórát (*clepsydra*) és lelki könyveket, négy *rhetoricus* diák adományaiból pedig új asztalt készítettek.¹⁰¹ 1682-ben 42 gyertyát, 6 fáklyát és egy katalógust is kaptak.¹⁰² 1684-ben a tisztségét ekkor letévő *rector* adományozott 6 gyertyát és 30 forintot.¹⁰³ 1686-ban 172 forintnyi bevételük volt adományokból, amelyeknek egy részét az ünnepi zenészekre költötték, amire Jaszlóczy Jakab, a kongregáció *rectora* és a *grammatista* Zichy Péter, a társulat pénztárosa is adakozott.¹⁰⁴ 1706-ban a kongregáció pénztára (*aerarium*) a háborús idők miatt kevésbé gyarapodhatott, de a pozsonyi kanonokok és a kongregáció elöljárói ekkor is adakoztak.¹⁰⁵ A helyzet 1707-ben sem változott jelentősen, a tagok ekkor is pénzsűkében voltak, néhányan mégis adományoztak: 5 forintot, egy török szőnyeget és 6 fáklyát kapott a társulat.¹⁰⁶ 1718-ban a pénzadományok mellett 3 kis koszorút kaptak,¹⁰⁷ 1721-ben pedig az adományokból a *consultorok* számára készítettek új padot.¹⁰⁸ 1728-ban a pénztárnak 19 rajnai forint bevétele volt, a régi, túlságosan nagynak tartott pecsétjük helyett pedig új pecsétet készítettek.¹⁰⁹ 1734-ben 60 forint volt a bevételük, amiből 33 forintot az elhunyt Mednyánszky Ferenc (feltehetően egykori *sodalis*) hagyott a társulatra.¹¹⁰ 1725-ben – szokatlan módon – az *Albumban* sorolták fel a társulatnak adakozók és a pénzadományok jegyzékét, akik között (helyi) világi és egyházi főméltóságokat, főnemeseket és nemeseket nagy számban tüntettek fel.¹¹¹ A társulat aktív, diák- és egykori tagjai, elöljárói mellett a társulatot támogatók rendszerint az említett csoportokból, helyi előkelőségekből, a pozsonyi káptalan vagy a Magyar Kamara tisztviselőinek soraiból, azaz a pártfogói körből kerültek ki.

⁹⁹ 1689-ben az adományokat nem jegyezték fel, csak annyit jeleztek az *Albumban*, hogy azok jegyzékét az inventáriumba vezették be: *Album*, 115r.

¹⁰⁰ *Album*, 79v–80r.

¹⁰¹ *Album*, 97v–98r.

¹⁰² *Album*, 102r.

¹⁰³ *Album*, 103v.

¹⁰⁴ *Album*, 106v.

¹⁰⁵ *Album*, 121v–122r, az adakozók neveit fel is sorolták.

¹⁰⁶ *Album*, 125r–125v.

¹⁰⁷ *Album*, 139r.

¹⁰⁸ *Album*, 143r.

¹⁰⁹ *Album*, 153r.

¹¹⁰ *Album*, 158v. Mednyánszky Ferenc (1679–1733) pozsonyi és bécsi tanulmányai után a római Collegium Germanicum-Hungaricum növendéke, majd 1707-től esztergomi kanonok, 1721-től nagyprépost, cattarói választott (1713), majd leutai címzetes püspök (1731) (<http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/d2157.html>, letöltés ideje: 2014. okt. 7.), KOLLÁNYI 1900, 323.

¹¹¹ *Album*, 150v.

Gyakran előfordulnak végrendeletileg a társulatra hagyott pénzbeli és tárgyi adományok is. 1708-ban például egy valószínűleg egykor a társulathoz tartozó, Nagyszombatban elhunyt nemes 8, a kongregáció megboldogult, egykori *rectora*, Jaszlóczy Jakab pedig 15 forintot hagyományozott.¹¹² 1721-ben ugyan nem az *Album* jegyezték fel az adományokat, de itt is megemlézték, hogy végrendeletileg többen is hagytak pénzt a társulatra.¹¹³

A pénztár jövedelmei fedezték a kongregáció kiadásait. Rendszeres kiadást jelentettek az ünnepek reprezentációs költségei, a különféle eszközök és tárgyak. Emellett valószínűleg a 17. század közepétől szokás volt az ún. *menstruorum sanctorum distributio*, a havi szentképek osztogatása a diákok között. A szenteket ábrázoló, olykor rövidebb imákat is tartalmazó kis lapok az adott hónapban különös figyelemben részesített szentek iránti tiszteletet szolgálták. A képeket 1710-ben például Bécsből hozták,¹¹⁴ 1721-ben Nagyszombatban nyomtatott, egyszerűbb lapocskákat és Bécsben nyomott szentképeket is osztogattak.¹¹⁵ A társulat költségén adták ki a kongregációból távozók számára nyomtatott tanúsítványokat (*testimonia*) is. 1718-ban a *historia* szerzője feljegyezte, hogy ezek nyomtatása a társulat pénztárát minden évben a kelleténél jobban megterheli, mert évente újakat kell kiadniuk, a fel nem használtak viszont feleslegesen megmaradnak, ezért azt javasolja, hogy a jövőben a *testimoniumok* kiadásáért kérjenek a tagoktól némi hozzájárulást, ahogy ez máshol is szokásos.¹¹⁶ Szintén a társulat költségén adták ki az előkelő pártfogó urak számára nyomtatott meghívókat, amelyek a társulat tituláris ünnepén való részvételre invitáltak, és gyakran az előző évben meghalt társulati tagok katalógusával egészültek ki. A más társulatokban is megszokott meghívóknak eddig négy, a pozsonyi diáktársulathoz kötődő darabja került elő, amelyek közül háromhoz (1657., 1690. és 1709. év) nyomtatott, egyhez (1674. év) pedig a hátoldalra kézzel írott halotti katalógus is tartozik, és mindegyiket a nagyszombati egyetemi nyomdában nyomtatták.¹¹⁷

A társulat nyomtatványkiadó tevékenységét a meghívók mellett elsősorban az általa kiadott ajándékkönyvek (*xenia*) nagy száma teszi kiemelkedővé. A magyarországi diákkongregációk közül ezt a költséges, ám reprezentatív gyakorlatot csak a tehetősebbek engedhették meg maguknak. Az ajándékkönyvosztás részletes elemzésekor az 1677–1734. évekből 62 *xeniumosztási* alkalmat, ezen belül 34 különböző műnek 47 kiadását azonosítottam.¹¹⁸ A jezsuiták egyértelműen arra törekedtek, hogy a diákoknak akár korcsoportonkénti bontásban, emellett a társulat pártfogó tagjainak, a helyi elitnek, kanonokoknak vagy akár a Pozsonyba érkező országgyűlési követeknek is korszerű és

¹¹² *Album*, 129r.

¹¹³ *Album*, 143v.

¹¹⁴ *Album*, 132v.

¹¹⁵ *Album*, 141v.

¹¹⁶ *Album*, 139r.

¹¹⁷ Vö. VISKOLCZ 2007 és KÁDÁR 2013b.

¹¹⁸ KÁDÁR 2013, 11. – Mivel e tanulmányomban a kérdést részletesen feldolgoztam, ehelyütt annak részleteit nem ismertetem.

színvonalas áhítati irodalmat biztosítsanak. Gyakran a legújabbban megjelent kegyességi műveket is megszerezték, amelyeket nagy arányban jelentettek meg saját költségükön, a diákok számára akár a 100-at meghaladó példányszámban. A *xeniumosztás* alapját az előkelőbb diákoktól és a pártfogó uraktól (*domini externi*) kapott anyagi támogatás jelentette. 1734-ben ez a szokás éppen veszteséges volta miatt szűnt meg. Ekkor éppen az ajándékkönyvosztás gyakorlatának abbamaradása kapcsán került Pozsonyban előtérbe a Szent Annáról elnevezett társulati könyvtár szerepe a 18. század második harmadától. A kongregáció önálló könyvtárának léte azonban már a kezdetektől feltételezhető, célja a tagok kegyes olvasmányokkal való ellátása volt.¹¹⁹

Mérleg

„Minden nap korán, amint felkeltek, miután hálát adtak Istennek az ő isteni felségétől kapott javakért, mind az általánosakért, mind a különlegesekért és sajátságosakért, háromszori Miatyánkot és Üdvözlégyet mondjanak a Szentháromság tiszteletére, egyszer pedig az apostoli hitvallást és a Salve Reginát, és ezeken kívül más kegyes imákat is a gyóntató tanácsára. Este, mielőtt lefekszenek aludni, vizsgálják meg lelkiismeretüket, majd pedig három Miatyánkot és Üdvözlégyet mondjanak el és a halotti zsoltárt (psalmus deprofunctis) az elhunytak lelkéért. Minden tagot biztassanak – mivel nekik nagyobb tökéletességre kell jutniuk mint másoknak –, hogy a kegyes és keresztényi cselekedetekben nagyobb igyekezetet tanúsítsanak; úgymint: gyakrabban gyónás, gyakrabban szentáldozás, a Szűzanya officiumának és a rózsafüzérnek az elmondása, a lelki beszélgetésre szánjanak némi időt, szombatoként gyűljenek össze a Szent Szűz litániájának elmondására, vagy más hétköznapokon is az oratóriumban valamiféle kegyes feladat eltöltésére. A börtönöket, hasonlóképpen a ispotályokat vagy kórházakat is látogassák, a műveletleneknek a keresztény tanítás alapismereteit magyarázzák, és más effajta kegyes feladatokat lássanak el. Ezekkel állapotuk és kegyességük szerint ki-ki külön-külön, illetve egyszersmind az egész társulat is foglalkozhat, ahogyan a társulat élén álló páter a kollégium superiorja beleegyezésével azt megszabja vagy javallja.”¹²⁰

A pozsonyi diáktársulat szabályainak e pontja betekintést nyújt az egyes tagoknak a társulati album vagy a jezsuita éves jelentések által nem részletezett egyéni imaéletébe, magán vallásgyakorlatába is. A kongregáció a felkeléstől az esti lefekvésig csaknem minden napszakra megkívánt valamit a diákoktól, akiket fegyelmezett lelki életre és tanulásra neveltek. A fentebb ismertetett közös áhítatgyakorlatok sokszínűsége a hit közösségi megélésére is tág teret biztosított. Ehhez járult a jezsuiták abbéli igyekezete, hogy a társulatot a társadalom szélesebb, elsősorban felsőbb rétegeivel való kapcsolatteremtésre is felhasználják, akár tiszteletbeli elnökök választásával, akár magas rangú világi és egyházi vezetőknek a társulat ünnepeire való meghívásával. Ez a kapcsolat persze kölcsönös volt, a társulat 1716-ban például Paolo Segneri itáliai jezsuita misszionárius és „bestseller” lelki író *Parochus instructus* című munkáját az újévi ajándékkönyvosztás alkalmából adta ki

¹¹⁹ Pl. Pozsony: a diáktársulat könyvtára 22 kötetrel gyarapodott, LAW (1650), Cod. 12220. 322v.

¹²⁰ *Leges et ordinationes*, 26v. VIII. pont.

a pozsonyi kanonokok számára, Liphai János plébános éneklőkanonoknak és társulati *rectornak* szóló ajánlással.¹²¹ Az ajándékkönyvet akár a társulat tituláris ünnepére szóló meghívólevéllel együtt valamelyik diák *sodalis* is elvihette a kanonok úrnak, aki ha tehetett, azután részt is vett az ünnepen. A kongregáció élete itt már a város tágabb nyilvánossága elé került: fáklyákkal vonulnak az utcákon a társulati zászló alatt zene és énekszó kíséretében. A társulati élet megismerésében is ez az irány vezethet tovább, a társadalmi környezet egyes szereplőinek alaposabb megismerése révén.

Függelék

Az alábbiakban az *Album historia congregationis*-bejegyzéseinek egyik legrészletesebb évét, az 1669. esztendő-t közlöm. Ez ugyanis minden olyan témát érint, amely az *Album* hasonló bejegyzéseiben elszórtan megjelenik, tehát tipikus a kongregációtörténet szempontjából. (A tisztségviselők és a felvett tagok névsorait terjedelmük miatt és a készülő személyi adattár reményében kihagytam.) A közléskor az ún. humanista átírás elveit alkalmaztam. A szöveg egyetlen szerző kézírása, aki elegáns latinsággal, azonban sietősen írt, így szövegét egykorúan javította is. A szövegkritikai jegyzetekben ezért a javítások megjegyzésénél mindig egykorú, ugyanazon kéz által történt javítások értendők. Megtartottam a helyesírási és korjelző szóhasználati sajátosságokat: *comunicare, occurrerant, adventantes*. A szövegben való tájékozódás megkönnyítésére a közlés élére a tartalmi egységeknek megfelelő fejrésztát illesztettem, amelynek számait a szövegben []-ben, félkövéren szedtem. Az eredeti lapszámozást szintén []-ek között jelöltem. Az átírásnál a központosítást, főleg a vesszőhasználatot modernizáltam. A forráskiadásban használt további jelölések: < > a szövegből kimaradt, de értelemszerűen pótolta rész, { } a szövegből törlendő, oda tévesen beírt rész.

Historia congregationis a mense Novembri anni 1668 usque ad finem scholarum anni 1669 (Forrás: Album 74v–81v)

1. Tanévkezdés és tagfelvétel, a tisztségviselők megerősítése. **2.** Officiumok havi rendje, szentgyónás és a sodalisok magatartása. **3.** A havi szentáldozás, hitvallás és körmenet az év során. **4.** A tituláris ünnep eseményei, három ünnepség: **4.a.** Ünnepi körmenet az ünnep előestéjén, három nehézség: a zenészekkel, a templomszolgával illetve a gyertyák használatával kapcsolatban. **4.b.** Összejövetel az ünnep napján és előkészületek a tisztújításhoz. **4.c.** A tisztújítás. **4.d.** A harmadik ünnepség: az újoncok előléptetése. **5.** Részvétel a közösségi alkalmakon és a fegyelem kérdése. **6.** A társulat felszerelésének gyarapodása az év során. **7.** Temetések az év során. **8.** Kosztosdiák kongregációs tagot szállásadója lopással vádol meg; bebörtönzése, szabadulása és ártatlanságának bizonyítása. **9.** A tagok kegyes cselekedetei (*bona opera*). **10.** Tanévzárás.

¹²¹ Vö. OSZK 309.786. vö. KNAPP 2001, 223.

[74v]

Historia congregationis a mense Novembri anni 1668 usque ad finem scholarum anni 1669. [75r]

[1.] Undecimo <mense> currentis anni ipso festo divi Martini die consuetis Marianae sodalitates conventibus cum sat copiosa sodalium frequentia initium datum est et quia iam pars tertia mensis erat elapsa, visum fuerat publicum menstruorum sanctorum distributionem esse intermittendam. Primo statim conventu salutatis prius sodalibus et praemissa felicis anni appreciatione admissi novi tyrones antiquioribus sunt admixti, ad quos ante aram Virginis ordine stantes brevis facta est adhortatio de ratione vitae instituendae iuxta sodalitates leges, de diligentia frequentandi Marianos conventus, de gratiis et privilegiis sodalibus concessis etc. Electi dein privatim per vota eorundem instructores et unus instruendis grammatistis alius reliquis est assignatus. Altero deinde conventu suscepti plures cum testimoniis aliunde adventantes rite examinatis prius eorum testimonialibus, qui vero nullas exhibere potuerunt, non acceptata ulla eorum excusatione hac conditione ad coetum {Marianus} Marianum sunt admissi, ut intra certos dies commendationem aliquam per literas expetitam ab iis, quibus priori anno convixerant, apportarent, ut pro legitimis sodalitates membris et incorporatis sodalibus suscipi et agnosci possint. Iusta dein sunt exoluta pro quodam sodali nostro in vacationibus defuncto, dictum pro eo officium integrum et postero die missae sacrificium. Tertio vero conventu collectis per hebdomadam scripto privatis votis praesentium officialium praeteriti anni et quorundam maturiorum sodalium promulgati sunt officiales pro interim usque ad tempus ordinarium publicae et solemniss¹²² promotionis, dicta deinde consueta oratio votiva beatae Virginis ab omnibus flexis ante altare genibus praeorante neo electo vicerecore.

[2.] Subsequentes per annum Mariani conventus consuetum suum tenuerunt cursum: mensibus singulis de more dictum officium defunctorum cum uno solum nocturno, nisi in morte sodalis alicuius aut benefactoris, mutatis tamen vicibus, ita ut primo mense primum, secundo secundum, tertio tertium, et quarto rursus primum sit repetitum, eadem hebdomada bina sacra votiva sunt celebrata, unum pro vivis, alterum pro defunctis, ea sollemnitate, quae notata est anno priori proxima item ad calendas mensis Dominica sive ea fuerat ultima praecedentis sive prima sequentis indicta est sanctorum menstruorum distributio, in qua sodales et tyrones praemoniti sua in schedulis collecta bona opera cum aliquo offertorio (quilibet pro suo posse et libitu) attulerunt, [75v] et ut particulum aliquam temporis sibi aliae occurrentes aut monitiones aut exhortationes lucrarentur, ita est instituta ob multitudinem sodalium, ut solis officialibus tota scheda patroni menstrui legeretur, aliis tantum sanctus cum intentione subscripta. Praeter haec menstrua offertoria – nulla indicta contributio publica neque privatim quicquam ab ullo petitum fuit ob certas rationes, imo nec haec ipsa offertoria ita importune urgebantur, ut non cui sua propria libertas fuisset relicta. Ut consueta sodalitates exercitia rite instituantur¹²³ nec ordinarius eorum

¹²² Az eredetiben vlsz. az elválasztás miatt tévedésből: solemnitis.

¹²³ A szó eleje javítva con-ról.

cursus interturbetur, initio cuiuslibet mensis praevideendi sunt conventus futuri, in quibus praedicata exercitia sunt distribuenda, saepe enim contingit (ut superiori anno notatum est) ut ordinarius conventus impediatur, nempe in angariis, ubi cum congregationis tempore triplici modo idiomate fiant conciones, vocat congregatio, monendi tamen sodales, ut quilibet sui idiomatis concionem diligenter accedat. Praeterea dum nundinae in Dominicam aliquam cadunt, quod aliquoties per annum fit, nullus celebratur conventus.

[3.] Praeterea, quae anno priori sunt notata et observata, occurrunt sequentia hoc anno notanda. Imprimis institutus est laudabilis mos (qui etiam in aliis locis vigere est visus) menstruae communionis, quam nos vocavimus generalem, cum enim de confessione sodalium aliunde congregationi constare non possit, quam per schedas, quae confessario porriguntur, in his autem saepe fraus intervenisse sit compertum, ut praeterea etiam de communionem sodalium saltem semel addita sodalitati constaret cumque fieri possit et factum sit, quod nonnulli aut¹²⁴ negligentia aut perversa voluntate sacram communionem aliquod mensibus non adierint, visum fuit singulis mensibus aliquem diem festum aut Dominicum, quo aliunde ex indultis congregationum sodales plenarias indulgentias per sancta sacramenta assequuntur, assignare et mature in congregatione promulgare (quod si nullus occurrebat alius, assignatus est primus dies Dominicus mensis quo consuetae currunt per annum indulgentiae plenariae communionis generalis toti societati concessae) pro quo praemissa confessione sacramentali omnes sodales simul sub sacro studiosorum in templo ad aram beatae Virginis celebrari solito communicare debebant, utque negligentium adverteretur absentia, constitutum erat, ut illud sacrum [76r] semper congregationis praeses celebraret, sodales omnes propria manu communicaturus, assignati sunt praeterea ex qualibet schola syndici, qui non accedentes adverterent, monendi dein aut publice aut privatim etiam cum minis iniungendae promeritae parcae et publicae confusionis, ni se emendarint, hac diligentia effectum est, tum ut magnus semper fuerit sodalium numerus sub eodem sacro communicantium et ad eandem devotionem sua frequentia etiam saeculares alios provocantium, tum etiam ut congregatio certa esset de obitis saltem semel in mense sanctis sacramentis a quolibet sodalium. Patiebatur quidem haec sancta consuetudo primis vicibus difficultatem aliquam, hac tamen superata facillimum tenebat cursum. Verum hac sola et unica confessione et communionem generali non contenta congregatio plures urgebat quot mensibus adeundas, ita ut eius binae schedae (quae semper exactissimae fuerunt examinatae) singulis mensibus non erant repertae. Iam subiaceret publicae repraehensioni utque augetur frequentia initio cuiuslibet mensis in congregatione publice numerus scedarum repertarum cuiuslibet sodalis est lectus, inde diligentibus fusius laudatis, monitis vero negligentioribus factum est, ut cum mutua et sancta aemulatione sacratissimae praesertim poenitentiae in sex vel septem etiam vices, prout festa occurrerant quot mensibus devote adierint.

¹²⁴ Az eredetiben tévesen autem – autem.

Secundo. Introducta rursus confessio generalis sodalibus facienda ab ultima incipiendo singulis annis in festo titulari congregationis communis¹²⁵ consuetudo haec sancta viget in aliis sodalitatibus et viguit etiam hic ante belli disturbia, per ea ad haec tempora intermissa fuit. Opponebantur quidem in contrarium actiones, quae iniciebant difficultatem aliquam, praevaluit illis tamen moris antiquitas, alibi etiam observata.

Quod ad processiones disciplinantium attinet, videantur notata anno priori, quae hoc anno¹²⁶ sunt observata in una processione, quam solam nobis temporis rigor et hyemales reliquiae concesserant, fuit ea copiosa valde. Nec inferior aliorum annorum eductis: caeterum ad processionem die Veneris sancto congregatio nostra nec pecuniam tenetur conferre nec operas.

[4.a.] Titulare festum triplici solennitate coniuncta ad evitandos duplicatos sumptus est celebratum. Cecidit illum in diem Lunae, unde pridie ad vespertas decantatas sub labaro longo ordine accensis candelis procedebant sodales praemissis tyronibus sub tubarum ac tympanorum strepitu, quo eodem [76v] ordine recedebant. Ipso vero festo die idem est observatus ordo: pontificem nobis egit sub solenni et extraordinaria musica (ob adventitios quosdam cytharedos olim notos sodales, qui in beatae Virginis honorem et sodalitatis obsequium absque mercede seipsos exhibuerunt promptissimos) ipse celsissimus princeps archiepiscopus invitatus pridie per confessarium, qui decantato sacro (sub quo unicum offertorium fieri consuetum est) ad finem omnes sodales propria manu communicaverunt¹²⁷, secutae sunt statim vesperae, quibus etiam sodales ad finem usque cum magna aedificatione interfuerunt; tota matutina devotio praetracta est ad horam meridianam, qua peracta reditum sub labaro accensis candelis et actum gratias celsissimo principi ob exhibitam gratiam et susceptos labores, qui specialem monstravit complacentiam in tam numerosae iuventutis devotione. Apprandiis ad completorium sine solennitate more ordinario itum. In hac solennitate triplex occurrit controversia. Notanda in futurum, ne aliquo actu in contrarium fiat praescriptio. Prima fuit cum musicis parochiae ordinariis, quorum supremus aliorum nomine solutionem ex parte a congregatione tam pro se, quam pro tubicinibus praetendebat, sed responsum est eis, quod licet congregatio nullam haberet solennitatem, adhuc tenerentur ecclesiae vi suae solutionis annuae eandem facere musicam; tubicinibus vero solvatur ab ecclesia singulis festis beatae Virginis, qua propter neutra pars habeat quod praetendat a congregatione pro musica¹²⁸ in ecclesia facta, sed pro ea duntaxat, quae promotionis tempore in congregatione fuit instituta.

Altera fuit cum templi <a>edituo, qui potenter instabat, ut¹²⁹ summo altari a congregatione pro hac solennitate provideretur de novis candelis, quas petebat etiam pro candelabro propendulo in medio stalli dominorum canonicorum: sed idem retulit responsum, tum quia pro eo tempore congregatio de similibus erat provisa, tum etiam

¹²⁵ A szó felett a rövidítésjel lemaradt.

¹²⁶ A szó után áthúzza: o.

¹²⁷ Az eredetiben tévesen: communicavit.

¹²⁸ A szó végén áthúzott m.

¹²⁹ A szó olvashatatlanul javítva.

ne fieret praescriptum in futurum, ex importunitate tamen optinuit residua quaedam¹³⁰ octo candelarum frustra propendulo illo candelabro idque non ex debito, sed ex mera congregationis liberalitate sine praeiudicio in futurum.

Tertia erat, cum quibusdam sodalibus, qui proprias candelas adferre [77r] recusabant praetendentes eas sibi deberi a congregatione, sed ubi consuetudo praeteriti anni et aliorum opposita fuit: facile aegri¹³¹ eo erunt, liberum dabat congregatio sodalibus candelas suas¹³² finita solennitate domum referre vel eas sodalitati dono relinquere, hac tamen adiecta conditione, ut qui eas beatae Virgini obtulerint, iisdem teneatur congregatio vicissim providere per anni decursum de candelis in ocurrentibus funeribus et processionibus, secus illis, qui suas domum detulerint, qua conditione posita neminem sodalium fuit advertere, qui non ultra suam congregationi reliquisset. Caeterum ea pietate in pauperes est usa congregatio nostra, ut vere egenis tam sodalibus quam tyronibus candelas subministraverit. Literae invitatoriae ad festum titolare maturaе conscriptae ac ad praecipuas provinciae sodalitates transmissae fuere.

[4.b.] Secunda solemnitas, quae eodem festi die pomeridianis horis instituta fuit, erat magistratus renovatio, cui reverendissimus dominus congregationis rector ob negotia adesse non potuit. Servatus in ea ordo consuetus: primo solemniter cantatum Veni sancte Spiritus sub tubis et tympanis hoc anno ad instantiam quorundam adhibitis, subsecuta dein panegyris in beatae Virginis laudes effusa a domino assistente proprio Marte competitiva et dicta, in qua aiebat Hungariae Regnum ideo apostolici nomen fortitum quod a primordio conversionis suae Virginem assumpserit in regni patronam, tulit plausum dictio, post quam lecta promotio ordine sequenti.

[4.c.] Quod ad Dei ter optimi maximi et sacratissimae Virginis ab archangelo salutatae tutelarior nostrae gloriam eiusdemque cultus et honoris in hac sodalitate maius semper incrementum cedat, collectis in nuperno conventu dominorum sodalium in unum suffragiis et rite examinatis in rectorem congregationis nostrae libere et meritissime electus ac iam octavo omnium votis confirmatus est reverendissimus dominus Georgius Borcziczky abbas beatae Virginis de Bela venerabilis capituli Posoniensis canonicus et cantor.

In huius vicesgerentem electus est reverendus dominus Valentinus Orbán clericus seminarii sancti Emerici votis 72. [77v] [...]¹³³ Actum Posonii in oratorio nostro Mariano die 25. Martii anno 1669.

In sequenti conventu sex facigeri ex grammatistis privatis votis electi et promulgati sunt, qui, quia in publica promotione adhuc tyrones erant, ad eorum omnis officii in capacis nominati non fuere et sunt sequentes: [78v]

Alexander Thedi grammatista, Balthasar Ignatius Maylath grammatista, Joannes Cengl grammatista, Sigismundus Fisser grammatista, Joannes Georgius Ott syntaxista, Emericus Tamásfálvay syntaxista.

¹³⁰ A szó után áthúzott szó: opto.

¹³¹ Bizonytalan olvasat.

¹³² A szó után áthúzza: cum solen.

¹³³ A megválasztott tisztségviselők e helyütt való felsorolásától és azonosításától eltekintetek.

Perlecta magistratus electione introducti a caeremoniarum praefectis novi officiales ad suum quisque locum, in quo vicerector ad sodales dictionem habuit, aggratulatio deinde subsecuta est ab oratore facta tam rectori absenti quam eiusdem vices gerenti, cui etiam congregationis insignia sunt oblata, quibus peractis

[4.d.] Tertia inchoata solemnitas (tyronum scilicet promotio) longior et ultra horam consuetam protracta¹³⁴ ob copiosum tyronum promovendorum numerum: successit illa de more ordine servato et ne taediosa esset hospitibus tam longa fidei professio, sub ea instituta fuit suavis binae testudinis cum fidiculis artificiosa concertatio, quae aures et animos praesentium pascebat, solennitatem propter melodium protrahi optantium. Promoti, quorum nomina in album alphabethico sunt relata fuere sequentes [...] ¹³⁵

[79v] Qui iuxta receptum morem syngraphas cum sertis et candelis beatae Virgini obtulerunt, proba vero quam tyrocinii sui tempore ad promotionem usque subire debebant, sequens fuit: singulis sabathinis diebus post consuetas litanias instructionibus intererant, in quibus absentes et negligentes notati, iis finitis assignati, qui congregationem verrerent, in ultimis ante promotionem conventibus quaterni vel quini ordine alphabethico ad medium vocati, ubi flectentes audiebant a sodalibus notatos in se defectus cum aliqua praesidis exaggeratione: instituto dein ab ipso praeside officialibusque rigoroso omnium examine de profectu, de vita et moribus candidatorum¹³⁶ et habita hac super reconsultatione admissi sunt ii, qui apti et promotione meriti iudicabantur dilatis aliis ob defectus et inhabilitatem.

[5.] Quod ad sodalitatis disciplinam attinet, ea se hoc anno omnes commendarunt, ut graviori repraehensione aut in delinquentes animadversione opus non fuerit, effecit id vigilantium officialium solertia, qui tam absentes quam tarde ad conventum accedentes eo fine scheda exceperunt, ut si legitimam non adferrent excusationem pro confusione publice legi et moneri possint una cum iis, qui aut inquietiores in congregatione se exhibuerunt aut in aliquo legibus ac statutis congregationis contrarre¹³⁷ sunt notati, is autem erat tam sodalium quam tyronum in petendis publice penitentiis et audiendis propriis erratis aviditas et fervor spontaneus, ut singulis conventibus copiosi ad¹³⁸ medium in genua proruerint, certantes invicem in hoc humilitatis exercitio solemnioribus praesertim festivitatibus. Ad congregationis initium habita semper consultatio cum primis quatuor officialibus, in qua actum de augendo cultu beatae Virginis de praeventendis defectibus, eorundem correctione, de exacta legum observantia, promovendo bono publico et similibus, quae coetum Marianum conservent et amplificent.

[6.] Supellex Mariana hoc anno in alio auctior non facta quam in una imagine mediocri beatae Virginis in charta sculpta et nigra lista inclusa, item vasculo stanneo pro aqua benedicta; quam quid est praeteritis vacationibus [80r] inven{u}

¹³⁴ A szó t betűje s-ről javítva.

¹³⁵ A névsort nem közlöm.

¹³⁶ A szó második d-je t-ről javítva.

¹³⁷ Az eredetiben így, vlsz. a contraire vagy a contrahere helyett.

¹³⁸ A szó előtt áthúzott szó: genua.

tam deprehendimus initio studiorum, dum altaris armarium forti sera munitum praefractis¹³⁹ lateralibus asserculis per fures (ut suspicati sumus praeteriti anni domesticos) bene rerum congregationis praticos reperimus indeque sublatas novem disciplinantium vestes consarciendis¹⁴⁰ indusiis et peri somatis aptas, duo item parva candelabra aerea et frusta aliquot facum. Qua propter expedire visum, ne hoc anno simile detrimentum congregatio incurrat, ut res omnes ad collegium deportentur statim post val<e>dictionem in congregatione peractam facto prius cum sacristanis novo rerum criteritario.¹⁴¹

[7.] Funus hoc anno aliud non extulimus quam domini Oswaldi Popp, quem congregatio nostra ad sepulchrum est comitata non ut sodalem, sed et benefactorem, qui inter caetera pia legata etiam sodalitatís nostrae memor, cui superstes filius et nepotes inscripti sunt, reliquit 15 florenos. Funus a tribus congregationum labaris et facibus ac candelis accensis illustre ac splendidum erat: praecedebant praemissa cruce scholae infimae, subsecuta dein Agonizantium Congregatio cum suo labaro, huic nostra a sodalibus copiosissima, quae omnibus faces et candelas honestas suppeditavit, nostrae vero successit civium; ducta per urbis compita funebris pompa non facile visa accurrentibus tam haereticis, quam catholicis, his consolatione illis stupore repletis ob pompae magnificentiam omnium vox et iudicium erat, eorum solum a congregatione nostra solenniore evasisse ob sodalium numerum bene luminibus instructum.

[8.] Decurrente anno ad finem proximis ad valedictionem diebus sodalium quempiam, molestus casus involvit a reperta tamen innocentia dein gloriosos. Erat officialis aliquis, qui sodalem, quem in victu tenebat per tempus aliquod, suspectum habebat de furto in sua uxorisque absentia patrato mosque hac levi suspicione iuvenem rapi curat per satrapas ad iudicem, ubi ampaes partes auditaes, ursit accusans incarcerationem, adhuc eodem vesperi, sed iudex advertens non sufficientem criminis probationem utrumque ea conditione dimisit, ut postero die certa hora rursus compareat ad dispiciendam melius causam. Conventum est igitur et post longam ambarum partium decertationem adeo alter importune ursit, ut cognita etiam insufficienti causa innocentem deduci iusserit ad civitatis carceres honestiores quidem. Res ad collegium delata et consilium auxiliumque patrum imploratum, qui iuvenem in carceribus invisunt, seque de rei successu informant, inde iudicem accedunt innocentiam iuvenis probantes et insufficientem criminis probationem, quo effectum, ut in absentia partis accusantis [80v] quae ad conventum comitatas in Insulam abire iussa fuit, post duorum dierum carceres, ea rursus conditione iuvenis fuerit liberatus, ut se denuo redeunte altero ad iudicium sisteret. Eplorato adventus die partium ordo immutatus iuvenis nuper accusatus iudicem cum innocentiae testibus e duobus nostris patribus accedit, partem sese falso accusantem sibi sisti postulat et aut crimen non levi suspicione, sed positivis argumentis probari aut talionis poenam exolvi, quae exinde vel maxime urgebatur, tum quod innocenti gravis infamia sit iniusta et imputati

¹³⁹ A szó eleje prae- előtagról javítva.

¹⁴⁰ A szó után áthúzott szó: vestibus.

¹⁴¹ Az eredetiben így, vlsz. criterio helyett.

criminis et publicae incarcerationis, quae illum a religioso statu ad quem iam erat susceptus, posset merito excludere, tum quod iuvenis aequae bonus sit Ungariae nobilis ac pars adversa eo certe angustiarum adversarius est redactus, ut praesente causidico et iudice et partibus fassus sit, male se ex mera suspicione incarcerationem ursisse, dum vero et ille urgeretur ob illatam iniuriam de iure vel ad poenam talionis poecuniariam vel certe, ut tanto tempore in iisdem carceribus lueret, quanto alter fuerat detentus. Avocatis ad partem patribus rogatum, ut amicabilem iniret compositionem, quae talis fuit, ut iuveni publicae porrecta manu depraecaretur, et iudex testimoniales innocentiae literas iuveni conferret, quod factum; postero die cum testimoniis binis a congregatione et scholis ad religionem expeditus fuit.

[9.] Caeterum sodalitatis in Spiritu profectus et incrementum ex bonis operibus colligi poterit, quorum selectiora totius anni simul collecta in penultimo conventu publice ad aliorum sequelam sunt perlecta. Communioribus omissis, qualia erant statis diebus orationum pensum solvere et pro Christianorum incremento et animabus in piacularibus flammis detentis et pro inter infideles captivis, abstrahere item a malo, hortari ad bonum, ignorantem erudire, peccantes corrigere, ad exomologem inducere, acatholicos in fidem instruere, praelucere bono exemplo, iniurias verba, persecutiones, etiam verbera patienter sufferre, succurrere aegeris etc. Selectiora iudicavimus sequentia:

Bona opera

Fuere, qui statum ieiunium sabbathinis diebus per totum annum servarunt, alii beatæ Virginis vigiliis¹⁴² sine omni cibo et potu transegerunt.

Alius cilicio cinctus cubitum concessit, et in eo totam noctem traduxit, hunc alius superabat, qui in honorem beatæ Virginis et sancti Josephi praecinctus cilicio tribus noctibus iacuit, illudque strictius una et media die sustinuit. [81r]

Fuit, qui pium coronæ beatissimæ Virginis pensum et eiusdem festo 20 vicibus repetivit sub septem sacrificiis missæ consequenter auditis.

Alius pluribus noctibus in nuda humo cubans molestam quietem caepit.

Alius expansis manibus in terram prostratus Deo longiores preces fudit.

Alius fuit, qui malum bono vicit, qui verbera, venationes, iniuriosa agnomina, contumelias libenter passus beatæ Virgini obtulit.

Alius per mensem ter sibi cibum subtraxit, bis potum, idem humi prostratus diversis vicibus bis millies oscula terræ dedit.

Alii expansis manibus in terram prostrati suas preces Deo obtulerunt.

Fuerunt alii, qui turpiter colloquendum discursus aut interturbarent aut correxerunt vel certe ex discursu se proripuerunt.

Plures fuerunt, qui ad patientis Christi memoriam privatim se disciplina ceciderunt.

Fuit, qui omne suum studium et conatum eo direxit, ut in omnibus suis exterioribus actionibus aliis bono exemplo praeluceret.

Singularis aliorum fuit mortificandi corporis industria, quorum adeo oculos, quos custodivit, ut ne ad necessaria quidem eos elevaret.

¹⁴² Az eredetiben így, vigiliás helyett.

Alius fuit, qui per medium nulliare pro mortificatione nudipes supra cuspidatos lapides incessit.

Alius aliquoties rigorosum sibi indixit ieiunium in pane et aqua.

Alius ecclesiasticum quadragesimae ieiunium stricte servavit, in qua singulis diebus disciplinam fecit et in qualibet triginta tres ictus sustinuit.

Magnus fuit in quibusdam animarum zelus, qui constitutos in peccandi occasione abstraxerunt et impediverunt. Fuit ex illis, qui alterum proximo suo graviter detrahentem correxit et ad famae restitutionem impulit, monstrando ipsi quam grave sit detractionis peccatum.

Alius unico haustu aquae, quamvis non deerat vinum per diem contentus vixit per totam quadragesimam.

Alius eiectum in terram phlegma porrecta lingua absorpsit.

Alius ieiunium sabbathinum ex devotione susceptum sicco pane celebravit.

Fuere, qui haereticos verbis et exemplis conati sunt deducere ad agnitionem verae fidei eiusdemque dogmata illis instillare.

Alius fuit, qui eundo vesperi cubitum recitavit prius preces flectendo nudis genibus supra lignum cuspidatum, ut ad carnem usque penetraverit. [81v]

Alius ad pellendas molestas cogitationes calefactae fornaci digitum tam diu apposuit, donec prae dolore evanescerent.

Alius oscula terrae data et cruces lingua factas uno mente numeravit ad mille.

Alius prae molli lecto elegit durum scamnum pro somno capiando aliquot septimanis.

Alius ad pellendas molestas tentationes applicuit urticas nudae carni.

Alius singulis diebus sabbathinis lingua in terra formavit sancta nomina Jesus, Maria, Joseph, et pro mortificatione adhaerentes linguae arenulas vel pulveres dentibus commolire solebat et deglutire.

Alius pias historiolas per annum in scholis auditas narravit domi familiae et amicis non absque fructu etc.

Per hos intrinsecos ad virtutem stimulos et ad bona opera exercenda fervorem conceperunt nonnulli desiderium diversos religionum ordines ingrediendi, ad quos octo rhetores et unum poetam instanter petentes congregatio nostra per commendationem ingressum obtinuit.

[10.] Consuetis demum Marianis conventibus finis impositus prima Septembris proxima ante nativitatem beatae Virginis Dominica praemissa triplici menstruorum sanctorum pro binis mensibus distributione ac dicto prius hymno Ambrosiano, dein ante altare oratione beatae Virginis votiva praeorante domino vicerectore promulgata denique ultima communione menstrua pro nativitate beatae Virginis dimissi sunt sodales. Eadem hebdomada instituta processio a congregatione nostra ad beatam Virginem in Tall¹⁴³ cum copiosissima sodalium frequentia absque alia maiori solennitate, quam longo ordine ante ingressum dispositis et propter litanias sacras alias cantiones praecinendo.

¹⁴³ Máriavölgy, ma Marianka (Szlovákia), Pozsony közelében. Pálos kolostora Mária-kegyhely volt.

Bibliográfia

Kéziratos és nyomtatott források

Album

Album Sodalium Marianorum Congregationis Annunciatae Beatae Virginis Mariae in Collegio Societatis Iesu Posoniensi A. 1637–1745. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest) Fol. Lat. 3392.

Diarium

Diarium Congregationis Beatissimae Virginis Mariae Ab Angelo Salutatae in Gymnasio Societatis Jesu Posonii ab anni 1709. Novembri. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest) Oct. Lat. 468.

Diarium II.

Diarium Congregationis Studiosorum sub titulo Beatissimae Virginis Mariae ab Angelo Salutatae a die 14. Novembris Anni 1751. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (Budapest), Kézirattár, Tört. Napló 2. r. 5. sz.

LAR (évszám)

Litterae Annuae (Roma), Archivum Romanum Societatis Iesu

LAW (évszám)

Litterae Annuae (Wien), Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung

Matr.Pos.

Matrica gymnasii Posoniensis ab anno 1650 usque ad annum 1725. Főszékeskáptalani Könyvtár (Esztergom), Coll. Battyány Cat. IX. Lit. Tit. I. f.

MNL OL E 152, Coll. Pos.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest), E 152, Magyar Kamara Archívuma, Coll. Posoniense

Leges et statuta

Leges et statuta congregationis Beatae Mariae Virginis sodalium omnium communia. MNL OL E 152, Coll. Pos., Irregestrata, 210. doboz, 7. tétel, no. 9., 26r–27v.

Saeculum Marianum

Saeculum Marianum Sodalitatis B. Mariae Virginis in Coelum Assumptae... Viennae, 1678.

Szakirodalom

ACSAY 1901

ACSAY Ferenc: *A Győri Katholikus Főgimnázium története 1626–1900.* Győr, 1901.

Buena Muerte

WICKI, J.: Buena Muerte. In: *Diccionario*, 566–567.

CHATELLIER 1991

CHATELLIER, Louis: *The Europe of the Devout.* Transl. by Jean BIRRELL. Cambridge, 1991.²

CJH 1608–1675

Magyar Törvénytár. 1608–1657. évi törvényczikkek. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen, MÁRKUS Dezső. Budapest, 1900.

Congregationes Marianas

O'SULLIVAN, P.: Congregationes Marianas (=CC.MM.). In. *Diccionario*, 914–918.

Diccionario

Diccionario histórico de la Compania de Jesús. I–IV. Red. O'NEILL, Charles E. – DOMÍNGUEZ, Joaquín M.. Roma–Madrid, 2001.

DÉNESI 1998

DÉNESI Tamás: Missziótól a kollégiumig. (Jezsuiták Pozsonyban 1635-ig). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum.* 10(1998), 3–4. sz., 87–115.

DUHR I–III.

DUHR, Bernhard: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge.* I–III. Freiburg im Breisgau 1907–1921.

FAZEKAS 2003

FAZEKAS István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918 (1951). Matricula collegii Pazmaniani Viennensis, 1623–1918 (1951).* Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.)

KÁDÁR 2013

KÁDÁR Zsófia: A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése. *Egyháztörténeti Szemle* 14(2013), 1. sz., 5–45.

KÁDÁR 2013b

KÁDÁR Zsófia: Két ismeretlen társulati kisnyomtatvány a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárából. Pótlás az RMNy-hez. *Magyar Könyvszemle* 129(2013), 372–380.

KÁDÁR 2014

KÁDÁR Zsófia: Jezsuita vezetésű vallásos társulatok Magyarországon a 17. században (1582–1671). *Századok* 148(2014), 5. sz., 1229–1272.

KNAPP 2001

KNAPP Éva: *Pietás és literatúra. Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban.* Budapest, 2001. (Historia litteraria 9.)

KOLLÁNYI 1900

KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900.* Esztergom, 1900.

KOVÁCS 2009

KOVÁCS Eszter: *Magyarországi jezsuiták és a cseh rendtartomány (Csehország, Morvaország, Szilézia) 1773-ig.* (PhD-disszertáció). Piliscsaba 2009.

LUKÁCS I–IV.

Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. I. (1551–1600), II. (1601–1640), III. (1641–1665). IV. (1666–1683). Coll. et ed. Ladislaus LUKÁCS. Romae 1978, 1982, 1990.

MILLER 1814–1815

MILLER, Jacobus Ferdinandus: *Catalogus manuscriptorum bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris*. Vol. I–III. (A–C, D–M, N–Z). Sopronii, 1814–1815.

MULLAN 1913

MULLAN, Elder: *Die Marianische Kongregation dargestellt nach den Dokumenten*. Wien, 1913.⁴

PÁLFFY 2013

PÁLFFY Géza: A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században. *Fons* 20(2013), 1. sz., 3–76.

PÉTER 1995

PÉTER Katalin: Pázmány Péter és a protestánsok. In: Uő: *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. Budapest, 1995. 181–199.

Prima Primaria

O’SULLIVAN, P.: Prima Primaria. In: *Diccionario*, 3232.

RIMELY 1880

RIMELY, Carolus: *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis ad S. Martinum ep. olim SS. Salvatorem*. Posonii, 1880.

SCHÖNVITZKY 1896

SCHÖNVITZKY Bertalan: *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Pozsony, 1896.

SZELESTEI 2013

SZELESTEI N. László: A győri Magyarok Nagyasszonya Társulat a 17. században. In: *Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon*. Szerk. Bogár Judit. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok.) Piliscsaba, 2013. 203–218.

VANINO 1969

VANINO, Miroslav: *Isusovci i hrvatski narod. I. Rad u XVI slojeću Zagrebački Kolegij*. Zagreb, 1969. (Biblioteka Vrela i prinosi za povijest isusovačkog reda u hrvatskom narodu 1.)

VISKOLCZ 2007

VISKOLCZ Noémi: 17. századi ismeretlen hazai kisnyomtatványok a Magyar Országos Levéltárból. *Magyar Könyvszemle* 123(2007), 185–199

Das erste Jahrhundert der Marienkongregation im Jesuitenkolleg von Pressburg (Pozsony/Bratislava) (1637–1745)

Die Schülerkongregationen mit jesuitischer Leitung verbreiteten sich nach der ersten Gründung im Collegium Romanum (1564) in den Jesuitenkollegien schnell. Die Tätigkeit der Kongregationen war durch die Regelungen von Ordensgeneralen und päpstlichen Bullen einheitlich, weil sie mit der „Prima Primaria“ genannten Römischen Mutterkongregation als Filialen verbunden waren. Trotzdem passten sich die Kongregationen an den lokalen Verhältnissen an. Im Königreich Ungarn funktionierten die erste jesuitische Sodalitäten in Siebenbürgen und Vágsellye (Šaľa, Slowakei), dann wurden weitere in Agram/Zágráb (Zagreb, Kroatien), Tyrnau/Nagyszombat (Trnava, Slowakei), Pressburg/Pozsony (Bratislava, Slowakei) und Raab/Győr gegründet. Diese Gründungen folgten die früher, im 16. Jahrhundert, im westlichen Gebiet der österreichischen Provinz aufgerichteten Kongregationen. In Pressburg war auch eine Bürgersodalität (1629) und eine Todesangst- oder „Agonia Christi“-Sodalität neben der Schülerkongregation tätig.

Die Schülerkongregation funktionierte ab 1632 selbständig, dann bekam sie eine Bestätigung von Ordensgeneral Vitelleschi in 1637. Ihre Tätigkeit und Mitgliedschaft ist aus ihrem *Album* und aus ihren Diarien zu erkennen. Anfangs fand jährlich eine Magistratenwahl statt, ab 1659 hielten sie noch eine Wahl zum Schuljahresbeginn ab. Die Zahl der Dignitären und Ämter ist langsam gewachsen, ab den 1660-er Jahren können wir mit 14-18 Ämter und mit 30-40 Amtsträgern rechnen. Der jesuitische Leiter, der *praeses* war der Rhetoriklehrer des Gymnasiums, die gewählten vornehmen *rectores* waren meistens die Domherren von Pressburg.

Die Aufnahme von Neulingen (*tyrones*) fand ab 1652 jährlich einmal, gegen den Zeitpunkt des Titularfestes (25. März) statt. Die Mitglieder sind nur aus den adeligen oder aus den glaubenseifrigsten Schülern rekrutiert worden, deshalb war nur die Minderheit *sodalis*. Meistens sind die Schüler der zweiten Klasse (*grammatica*) aufgenommen werden. Wir wissen über jährlich mehreren priesterlichen und Ordensberufungen von den Mitgliedern.

Die Sodalität regelte auch die personale und kollektive Gebete. Das Titularfest (Verkündigung Mariä), die Marienfeste, die Fastenzeit und das Ostern waren hervorragend; diese sind mit Bußprozessionen, Sakramentenandachten, privaten Selbstverlegungen und spektakulären Zeremonien gefeiert worden. In den regulären wöchentlichen Versammlungen beteten die *sodales* gemeinsam und hörten Predigten, sie nahmen auch an den Beerdigungen von gestorbenen Mitgliedern gemeinsam teil. In der Kongregation sind Heiligenbilder zum Ermuntern des Glaubenseifers monatlich, und Gebetsbücher als Neujahresgeschenk bis 1734 verteilt worden. Diese Geschenkbücher dienten, als Teil der Repräsentation, auch als Geschenke den vornehmen weltlichen und kirchlichen Beschützern der Schülerkongregation.